ADDENDA

NOTE

VIAŢA LUI ADRIAN ZOGRAFI

în „prefaţa” îa *Chira Chir alina*, Panait Istrati îşi previne citi-orul că „aşteptînd să ajungă la propria-i poveste”, Adrian Zografi a face să fie ascultate „poveştile altora”, întîlniţi în drumurile sale peste mări şi ţări.

Promisiunea prinde viaţă în perioada anilor 1930-1935, cînd i continuă opera, cu un nou şi ultim „ciclu”: *Viaţa lui Adrian ografi*.

Aceşti ani sînt însă cei mai încărcaţi, mai dificili, din viaţa a. O încercare de-a relua scrisul în continuarea operei, la Paris, ataşe. în ara anului 1930, părăseşte definitiv Occidentul şi se ntoarce acasă, în oraşul natal Brăila, ca să-şi refacă forţele şi, acă va mai avea timp, să-şi reia drumurile abandonate.

Dar şi aici, la Baldovineşti şi Brăila, grele confruntări îl aş-eaptă, stînd la pîndă, să-l înşface... Pe cîteva pagini dramatice, ămase inedite, el reconstituie întîmplările acelor ani. Să-l ascul--im: „...mă gîndesc la *Adrian Zografi*, pe care mi-am promis să-l criu. Pentru cine? Pentru ce? N-are importanţă. *Trebuie* s-o fac

O şterg din Paris, mă retrag undeva la ţară şi atac primul volum; dar, nu merge: cînd mă înapoiez din «vînătorile» mele în pădurea Larousse-ului, dau peste un cap gol, o minte obosită. Nu mai pot turna în «tipare» nimic. «Metalele», în fuziune, se solidifică între degetele mele. Pentru prima oară, mă aflu pe un drum greşit, de-a lungul a o sută de pagini. Abandonez. Arunc manuscrisul.

Dar, o stare de nebunie îmi stăpîneşte sufletul: *ce o să deviu*?

Mă aflu fără adăpost si nici un ban. Sînt sclavul editorilor mei, care mă re trib ui esc periodic, cu condiţia să scriu. Şi iată cu nu mai pot serie!

Ce o să de viu?

Un om care la ai săi patruzeci de ani, şi-a rîs de bani şi de un culcuş, care n-a avut niciodată o pîine asigurată, nici trei cămăşi în stare bună, - acest om e îngrijorat de situaţia sa materială, într-un moment cînd, ocazional, drepturile sale de

autor se urcă la nesperata sumă de o sută cincizeci de mii de franci! Pricepeţi aşa ceva?

îmi dau seama că asta începe să miroase a descompunere.

Repede, mă întorc la Brăila. Şi din aprilie 1930, încep să construiesc: vreau să mă ocup cu creşterea animalelor, nu mai vreau să scriu cîţiva ani.

în pragul iernii, căsuţa lui moş Dumitru, la Baldovineşti, (aproape de Brăila), a devenit o micuţă fermă, iar în mahalaua oraşului meu natal am un adăpost: două camere, pe terenul unui vechi prieten *. Dar toate veniturile mele au fost înghiţite şi viitorul îmi e împovărat cu datorii, cu dobînzi mari'2. Recolta e proastă. Porcii se vînd în tîrg, mai ieftin decît cei pe care îi cresc eu.

Culmea nenorocirii: dărnicia mea face să fiu socotit «milionar». Geloziile se aprind. Satul, cu autorităţile în frunte, se răscoală împotriva «intrusului». Un lung interogatoriu, la jandarmerie, vrec să mă scoată dezertor. Instanţele superioare se pretează mascarade şi iată-mă în mai 1931, om în vîrstă de patruzeci şi şapte de ani recrutînd cu”tinerii acestei «clase», în faţa consiliului de revizie. Din fericire, nu sînt decît un slăbănog tuberculos, cu care nu au ce face: *dispensă medicală 3*.

Adio fermă şi vis de viaţă ţărănească!

1 Transformă locuinţa vechiului său prieten, Nicu Constan-tinescu, coafor, construind încă două camere spaţioase, luminoase introdueînd apă curentă şi lumină electrică. Un an mai tîrziu, în primăvara lui 1932, Nicu Constantinescu îl alungă din locuinţă, pretextînd că a destinat-o unui „muzeu Panait Istrati”, eonii s-cîndu-i lucrurile, cărţile, corespondenţa etc.

2 „Sînt îndatorat actualmente la o bancă locală, cu dobîndă de 25%. Sărăcie crîncenâ în toată ţara; oameni demni de milă bat la uşa mea şi nu-i pot refuza, cită vreme pe masa mea se află o bucată de pîine”. (Scrisoare către poetul elveţian Francois Fran-zoni, datată: Brăila, 11 februarie 1931.)

3 La Baldovineşti a vrut să facă şi un Ateneu popular, care să poarte numele mamei sale *Joifa Stoica Istrati*, A cumpărat mobi-Retras la Brăila, trebuie să reîncep scrisul, în timp ce crean-;cle plouă cu nemiluita. Aici am ajuns. Din vina mea!

M-am lăsat prins în capcana existenţei, construită pe bani, u pe pîine (chiar dacă nu e zilnică), cum o făcusem totdeauna. Ori, nu poţi cîştiga bani şi să-ţi păstrezi sufletul. Cu cît cîştigi mai mult, cu atît ţi-e frică să nu-ţi lipsească. Şi atunci, cine edează? Bineînţeles, sufletul.

Trăim în secolul unde, din acest punct de vedere, sufletul edează pînă şi la conştiinţele cele mai curate. Omul nu mai are ncredere în aproapele său, nici în viitorul omenirii. Fiecare se ăvoreşte în sinea sa sau în mijlocul alor săi şi devine circumspect, ot fălindu-se cu o probitate morală ce nu mai înşală pe nimeni, ot vorbind ca şi cum ar fi plin de încredere.

Această înfăţişare nu mai poate înşela pe nimeni. A devenit n meşteşug, un mijloc de a-ti cîştiga viaţa, pe picior mare. Bene-îciind de complicitatea breslei şi a sus-puselor pături ipocrite le publicului, minciuna artelor - sulemenite cu frumuseţe mo-ală - durează încă şi continuă să adape pe cei sinceri. Dar, se propie ziua cînd masele, năvălind în templu, îşi vor da seama de dioasa înşelăciune.

Deoarece am şi ajuns la ziua cînd *a cîştiga hani*, *ă-ţi agonisi o viaţă îmbelşugată*, *a te asigura de ziua de mîine*, *prin orice nijloc*, în timp ce mulţimile sînt pustiite de foame şi frig, va onstitui cea mai odioasă dintre crime. Sute de milioane de oameni, aplecaţi pe brazdă, seamănă grăunţe ca să recolteze vînt, chiar şi atunci cînd anul este îmbelşugat. Alte milioane de oameni, raţionalizaţi» în industrie, pier de prea multă perfecţiune tehnică unită cu prea multă nepăsare umană. Şi se află - în lumea capi-alistă ca şi în cea sovietică, în nasul tuturor înfometaţilor, - scri-tori, artişti şi moralişti ce-şi permit să «creeze opere de artă» ce ier, un bogat fond de cărţi pentru bibliotecă, un aparat de radio, antena instalată pe acoperiş. Nădăjduia că astfel localnicii să fie scoşi din cîreiumi şi viaţa satului să se umanizeze. Dar autoritare locale sînt împotrivă. îl declară „periculos siguranţei statuari că a instalat antenă de radio ca să intre în legătură cu „bol-evicii de la Moscova”. Acuzat că s-a sustras serviciului militar, se dovedeşte pînă la urmă că fusese dispensat de armată în 1905, cînd ecrutase!

aduc autorilor, chiar pe pămîntul sovietic, de zece ori salariul unui bun mecanic.

Asta-i moartea omenirii, stăpînă astăzi, moartea negustorului de Frumuseţe artistică şi a clientului său, oricine ar fi şi unul şi

Nici eu nu fac excepţie, în ciuda voinţei mele de a-mi trăi altfel viaţa. Sunt prizonierul unei ordini sociale viciată, falsă, egoistă, necinstită, pe care flămînzii trebuie s-o doboare".1

Din noua „serie" a operei sale Panait Istrati n-a scris decît patru cărţi: *La Maison Thuringer*, *Le Bureau de placement*, *Me-diterranee - lever du soleil* şi *Mediterranee - coucher du soleil*, care au apărut la editura „Rieder", în colecţia „Prozatori francezi contemporani".

în româneşte, el n-a transpus decît trei cărţi: *Casa*, *Thuringer*, *Biroul de plasare* şi *In lumea Mediteranei - apus de soare*, apărute la editura „Cartea românească".

Despre ceea ce trebuia să fie în continuare seria *Viaţa lui Adrian Zografi*, există o scrisoare a autorului, trimisă de la Mînăstirea Neamţ (10 februarie 1933), adresată editorului francez:

„Aflîndu-mă într-o stare morală mai bună şi oarecum chiat fizică 2, am o poftă nebună de lucru. Este adevărat, că nu o dată am spus că mă voi omorî în ziua cînd tuberculoza mă va pironi şase luni la pat.

Cele şase luni au trecut şi iată că n-am poftă să mor. De ce? Pur şi simplu, pentru că la fel cu toţi imbecilii de artişti îmi nchipui că am o operă de fătat. Este o stupiditate, dar nu -mi dă ace. Mă obsedează. Şi nu de-acum. Din totdeauna.

în clipa de faţă, trei cărţi sunt gata în capul meu şi care mă ărţuiesc: *Mediterranee*, volumul 3 (Adrian şi Mi hali vagabon-ează timp de cinci ani pe malurile Mediteranei. O feerie ce va fi ovestită de însuşi Adrian Zografi); volumul 4 *Derive* (Mihail urind, Adrian devine o epavă între 1909-1919, cînd îşi pierde ama şi-l descoperă pe *Jean-Christophe*) şi volumul 5 *La* Mere, roman se mi ţărănesc, semiorăşenesc al vieţii unei biete mame).1 Se mai află încă două volume, care vor povesti cum a devenit *drian Zografi*, alcătuită din romane, unde el înfăţişează, între apoiază şi el, ca să moară (1919-1929). Dar în acest răstimp, Adrian şi-a notat totul. El a lăsat o operă - de cinci-şase volume - intitulată *Operele postume ale lui drian Zografi*, alcătuită din romane, unde el înfăţişează,

între ltele, muncitorul ajuns la cîrma puterii, spunînd şi lucruri bune rele, lucruri destul de noi pentru această «lume nouă» care a început să se «învechească»„

Toate aceste proiecte nu se înfăptuiesc. Panait Istrati trece „sur l'autre rive”, înainte ca volumul *Mediterranee - coucher da soleil* să apară în librării. Fapt presimţit chiar de el, nu o dată, în scrisorile adresate prietenilor. Ca, de pildă, lui Romain Rolland. „Dacă mor acum2 partea capitală a operei mele se află încă în burta mea. *Viaţa lui Adrian Zografi* şi *Operele postume ale lui Adrian Zografi*, două serii cu un total de 12-15 volume, unele dintre ele fiind însăşi justificarea prezenţei mele în literatură”.

în cărţile din noua serie a operei sale,* Panait Istrati face-”autobiografie şi biografie în proporţie de nouăzeci la sută”. Iar în „introducerea” la ediţia română a Casei Thuringer ei precizează că povestea vieţii lui Adrian Zografi „e mai curînd un film episodic decît un roman, mai ales că faimoasa psihologie e cu totul absentă” ca şi „acel soi de «documentaţie» care e la îndemîna oricui şi nu foloseşte la nimic”; că năzuieşte să realizeze „o vastă frescă realistă”, bizuindu-se „mai mult pe elementul autobiografic, *pe faptul trăit*, cunoscut de toţi şi care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său”.

tuturor curentelor sociale din vremea noastră, un singuratic”; că felul său de a gîndi „nu va avea ecou decît mult mai tîrziu”, în perspectiva timpului.

Pentru prima oară, el anunţă pe cititor că Adrian Zografi este însuşi autorul. „Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorinţa mea de dreptate. Documentul, - *eu*, *cuvîntul meu*”.

Prima carte care deschide „seria” *Viaţa lui Adrian Zografi* este *Casa Thuringer* (*La Maison Thuringer*).

Manuscrisul ediţiei originale a fost început la Brăila (decembrie 1931) şi terminat la Mînăstirea Neamţ (sfîrşitul anului 1932).

Versiunea în limba română, de autor, a fost făcută la Nisa (octombrie-noiembrie 1933), avînd o introducere care-l prezintă pe „erou” cititorului din ţara noastră. Această versiune este indicată de autor ea un model de traducere pentru restul operei sale, cînd nu va mai fi în viaţă.

Preface ă „.Adrian Zografi” ou les aveux dfun ecrivain de notre temps precede textul francez al *Casei Thuringer*.

Ca într-un film aievea se desfăşoară pe dinaintea ochilor noştri secvenţele vieţii sale de om şi de artist, - tot atît de pasionantă ca şi opera sa. De-o frumuseţe antologică în evocare, cu o luciditate şi profunzime de gîndire în analiza drumului său în literatură, vizionar în ce priveşte rolul artelor şi artiştilor cinstiţi, în făurirea unei omeniri asemenea, fără exploatare şi guvernată de inimă - această „prefaţă” a avut un puternic ecou în epocă, provocînd vii dispute şi comentarii. Presa franceză a apreciat-o drept una din cele cîteva profesiuni de credinţă, de răscruce ale literaturii universale. |

O prezentăm. în traducerea noastră, convinşi fiind că cititorul român va fi ajutat să-şi întregească imaginea acestui scriitor cinstit şi de geniu, rare onorează „brazda” noastră în universalitate.

PREFAŢĂ LA „ADRIAN ZOGRAFI” SAU MĂRTURISIRILE UNUI SCRIITOR DIN VREMEA NOASTRĂ

Povestea vieţii lui *Adrian Zografi*, în şase volume, ar fi trebuit să constituie, la origină, *întreaga* mea operă. O operă literară dublată de mărturia unui om matur. împlineam patruzeci de ani, hd, în vara anului 1924, apăru *Chira Chir alina*, întîia mea carte. Desigur, nu-i o vîrstă la care se debutează în meseria de scriitor Im spus-o dealtfel în prefaţa *Chitei* mele. Pe atunci, însă, nu eram ijotărît decît să povestesc un caz. Şi n-am făcut-o decît împins de omain Rolland.

Dar, de îndată ce m-aşternui la scris, pasiunea temperamentului meu îmi luă minţile, aşa cum vîntul ia un fulg. Străluceam e bucurie, plîngeam în hohote de fericire, la gîndul că un prieten e un soi şi o dimensiune, încă necunoscute mie, voia ca eu să riu, ba chiar *în limba franceză /* Şi ce franceză! Am mai poves--o şi altădată: un ciripit, a cărui melodie armonioasă mă scosese in minţi şi pe care o descoperisem singur, descifrînd cu dicţionarul >e Fenelon, Jean-Jacques şi alţi cîţiva clasici. Căutam un mijloc udimentar, care să mă ajute să fiu înţeles de colegii mei, zu-ravii elveţieni. M-am trezit cîntînd dintr-un flaut, ale cărui nete îmi minunau auzul. Şi deoarece un ascultător ca Romain ollland îmi striga: „Dă-i drumul!” m-am supus, ca să-i fac lăcere, cu o

încredere oarbă; dar scăpai de printre degete firul lăuzitor al Ariadnei mele şi mă răteii într-un labirint de posti ri minunate.

Cînd am vrut să mă înapoiez, la al meu *Adrian Zografi*, la aţa lui adevărată sau verosimilă, am observat că flautul meu esnise. *Mihail* îşi pleda rău marea sa cauză: *prietenia*. încurcai alitatea şi visul. îmi lipsea oare suflul? încercai să mă conving ntînd *Neranţula* şi *Ciulinii Bărăganului*. Şi am fost foarte plaudat.

Dar viermele îndoielii se strecurase în ceea ce era mai bun n mine. Mă temeam de contactul cu sufletul operei mele. Ca sa depărtez spiritul rău, am aruncat între mine şi el un mănunchi fîşii de viaţă: *Pescuitorul de bureţi* şi apoi ultimul meu chiot: „*aţa Mi nea*, care începe cu elanurile de altădată, spre a se stinge dată ca un „cîntec de lebădă”.

Şi-acum, iată-mă cu braţele bălăbăninde dinaintea vieţii lui drian Zografi, care trebuie să fie uimitoare, dar pe care o pri-sc cu un ochi rece. Mi-e silă de el. Pentru el nu mai am m *aut*, ci un *condei*, ca toţi scriitorii din vremea mea, care nt riu din pasiune, ci pentru a-şi cîştiga existenţa, cu „arme” pc re, spre paguba mea, nu le am: întîi, *ei ştiu a face cărţi*, *h* mp ce eu sunt un nepriceput; şi apoi ei scriu în limba materni pe cînd eu bîjbîi ca un orb, dîndu-mă cu capul de pereţii uno reguli gramaticale din care nu cunosc o iotă.

Nimeni să nu-şi închipuie că eu fac aceste mărturisiri ca să cerşesc nu ştiu ce indulgenţă a cititorului sau a posterităţii. Nu alţii mă vor învăţa ceea ce sunt, ceea ce pot sau nu. De asemenea, cînd pomenesc de „scăderile” mele, trebuie să se înţeleagă prin ele, *eroismele* mele. Şi-acum, iată dovada, pe care o supun mai cu seamă la examenul acestui tineret, ca re-mi scrie ca să mă întrebe *cit sunt de fericit*:

Dacă a *scrie* e o dramă pentru cel ce-şi transformă vocaţia în cult, chiar cînd jonglează cu limba sa maternă, - ce trebuie să însemne asta pentru mine care, într-o franceză întîmplătoare, sunt nevoit încă şi acum să deschid de-o sută de ori pe zi *Larous*-se-ul, pentru a-i cere să-mi spună - de exemplu - cînd se scrie *amener* şi cînd *ernmener*? Dar asta-i chinurile iadului! înaintez ca o cîrtiţă, obligată să urce o scară incandescentă. Şi sufăr cu vîrf şi îndesat, neştiind aproape niciodată cînd îmi ameliorez şi cînd îmi înrăutăţesc textul.

Vai de soarta celor aşa ca mine! înainte de-a fi scriitor, am cunsocut binişor muncile cele mai grele, dar nu bănuiam atunci că-mi rămînea să cunosc şi pe cele mai inumane dintre toate: acelea care se practică în admiraţia oamenilor şi la capătul cărora sufletul şi trupul ţi se vlăguiesc de moarte. Da! acest suflet pe care l-am apărat atîta de jugul nevoilor imediate şi care era întîia mea fericire! Astăzi, el mă părăseşte încetul cu încetul, fără să pot - ca pe vremea cînd eram un biet salahor - să-l salvez de la o moarte păcătoasă. *Condamnat să scriu*, - iată eroismul meu întors pe dos.

L-am voit oare cîtuşi de puţin? Nu ! Spre diferenţă de *Martin Eden*, n-am trimis niciodată vreun manuscris unui editor sau om de litere, şi cei care mi le trimit azi pe ale lor, reamintin-du-mi „marele meu noroc”, nu ştiu că Roman Rolland s-a războit cu mine din ianuarie 1921 pînă în mai 1922, ca să mă hotărască să scriu. E prima dovadă de eroism, ce am cunoscut la dînsul: „*Lucrează*, striga el omului ce părăsise spitalul din Nisa. *Eu datoresc muncii salvarea mea* /*

Pînă atunci, abandonasem încercările literare la pagina trei-zeci sau cel mult patruzeci. Şi asta în româneşte, la cîţiva ani depărtare una de alta. Aveam groază de munca literară, *care nu mergea de la sine*. îmi închipuiam că romancierii scriu aşa cum cîntă privighetoarea. Era dealtfel o gîndire comodă, ce se împăca cu al meu *dolce farniente*. Nu-mi plăcea efortul.

Glasul de la Villeneuve m-a impresionat *m* accentul său jeosebit: atunci cînd ai ceva de spus şi darul de a exprima, renun-rea este o crimă, iar lenea o ruşine.

M-am supus, deci, cu tot elanul. Dar, necunoaşterea limbii m-a jfăcut să plătesc, încă de la început, bucuria de a scrie, *de a scrie n limba franceză*. îmi simţeam pieptul ca un furnal plin cu netale în fuziune, ce căutau o ieşire şi nu găseau tipare gata /Bă le primească. Stăvileam, la fiecare pas, materia incandescentă, ca să văd dacă e vorba de doi *l* sau un *e* grav, de doi p sau unul Singur, de un feminin sau masculin. Nu ştiu cum de n-am înnebunit!n acea vreme. Şi ce de aur frumos, risipit pe pămînt!

In felul acesta mi-am scris toate cărţile şi întreaga-mi cores-ondenţă. Fost-a oare vreodată, în istorie, un alt scriitor atît de nghesuit ca mine?

Totuşi, cîtă vreme dogoarea interioară s-a menţinut la maximum, suferinţele naşterilor mele chinuite fură suportabile. Eram doma trubadurului neştiutor, sau mai degrabă a ţiganului lăutar la Brăila care încasează înjurături şi bătăi la toate nunţile;ărăneşti, numai din plăcerea de a vedea pe meseni, zi şi noapte, privirile agăţate de buzele şi arcuşul său. Am cunoscut şi eu* ari ochi care ascultă, ochi pe care i-am iubit. Ei sînt cei ce au acut din mine un povestitor.

Dar, vai! într-o zi farmecul s-a destrămat!

Mă amestecai în treburile lumii şi discutai cu prietenii mei spre ideile şi problemele din vremea mea. Am fost, mai întii, jenit, cu delicateţe, apoi, fiindcă stăruiarh, mă bruftuiră: „Cis-arule, vezi-ţi de ghetele tale”! Atunci, mă supărai. Uitau oare, Adrian Zografi a fost mai mult un revoltat decît un povestitor? u uitaseră; dar ei voiau ca revolta lui să fie cu zgardă. Ceea ce mă supără, la culme. Ne certarăm. La înapoierea din Rusia, mă espărţii de cei mai mari prieteni ai mei.

Şi în timp ce Egiptul mă respingea de la graniţa sa, iar Italia mă arunca într-una din închisorile sale din Triest, «binevoitorii»* anunţau „trădarea” mea Europei muncitoare, clasei mele: „agent al Siguranţei române”, „vîndut burgheziei”. Au făcut tot ce le-a stat în putinţă, în mijlocul unei tăceri care-mi dovedi cît de singur este omul pe pămînt.

Deşertăciunea deşertăciunilor...

Dar asta nu-i totul. Se spune că o nenorocire nu vine niciodată singură, ci, totdeauna, bine întovărăşită.

în singurătatea mea, mereu creseîndă din aceşti ultimi an îmi rămăsese totuşi, unul sau doi prieteni vechi, dintre acei cai au jucat un rol ideal în existenţa mea. I-am pierdut şi pe aceşti, intr-un fel,de nemărturisit, din cauza *banilor*!

Desigur, cărţile mi-au adus ceva bani, pe care îi împărţeam pe măsură ce veneau, cu oricine - prieten sau necunoscut - car* mi se adresa. Nu făceam cu asta decît să continui o practică d< totdeauna, care nu era numai a mea. în Orient, mai ales, întră jutorarea prietenească, ca şi ajutorul dat unui necunoscut sun lucruri banale. Lor le datoresc că n-am crăpat de mizerie. în direc ţia aceasta, Orientul însuşi a fost destul de generos cu mine.

Ei bine î Cei mai buni prieteni ai mei au numit risipa aces fel al meu de-a fi. Se pare că aceşti bani blestemaţi trebuiau păstraţi, ca să-i mîncăm în familie.
Aci, cearta noastră a fost orientală: dezgustătoare, murdară, definitivă. De-o parte *şi* de alta, sufletele s-au prăbuşit sub povara ocărilor.
Dar, asta-i totul? Nu, mai trebuia şi colacul. A fost femeia.
Numeroase au fost femeile în viaţa mea. Le-am iubit. M-au iubit. Şi despărţirile noastre au fost totdeauna suportabile. Avînd oroare de suferinţa, care vine de pe urma cărnii înşelate - cea mai îndobitocitoare dintre toate! - am făcut chiar imposibilul pentru ca în timpul unei rupturi răul să nu fie ucigător pentrt nici una din părţi.
Da, făceam chiar imposibilul... Şi reuşeam, pentru că eu ţineam haturile. Dar veni ziua cînd o femeie - cea mai mare dintre toate cîte am cunoscut: *femeia tovarăşe de viaţă* - îmi subtiliza conducerea nebunului echipa*. Presimţind dezastrul, ah î de cîte ori n-am implorat-o să mă lase să mă duc dracului, cît mai era timp ca răul să poată fi egal suportat!
- Nu... nu! striga ea. Nu pot trăi fără tine! Ucide-mă, mai bine!
Atunci, plecai capul şi-i trecui hăţurile.
M-a dus pe marginea prăpastiei, m-a scuipat în faţă, şi m-a prăvălit în abis, pe neaşteptate. N-a suferit deloc. Era ocupată de altceva.
A fost o femeie ele mare caracter. Mi-au spus-o cei mai distinşi dintre prietenii mei. Şi chiar eu eram convins de acest lucru.
Doamne! Dă-i bărbatului ciumă, lepră şi orice altă năpasta e pe lumea asta, dar nu-l blagoslovi cu o femeie de „mare taracter”.
Eu eram să-mi pierd minţile.
Asta s-a întîmpîat în vara lui 1930. ^
Nici un ideal social. Nici o credinţă în arta. Nici o prietenie, Yici o femeie - tovarăşe de viaţă.
Singur, lungit în patul meu, cu ochii fixaţi pe tavanul alb il căsuţei mele din Brăila, am trăit zile şi nopţi în luptă cu îebunia şi sinuciderea. Nu voiam să mă prăbuşesc. Voiam să *nţeleg*. Să înţeleg monstruozităţile existenţei!

Credeam că învinsesem. încă o dată I Dar, nu. Un alt duşman nă pîndea: tuberculoza ! Ea m-a înjunghiat pe la spate, cînd nu nă aşteptam.
O nouă luptă, dar fără nici un succes.
In starea asta, mă aflau acum.
Retras, în clipa de faţă, în această veche mînăstire din Cărţii moldoveni, de unde şi scriu aceste rînduri, mă răzvrătesc pare-mi-se zadarnic - împotriva soartei mele. Nu mai am pentru a respira decît baza plămînilor. De patru luni, îmi petrec ei sferturi din timp în pat. Nu pot face decît două sute de paşi nici să vorbesc cinci minute, fără să nu mă sufoc. Iar trupul eu. ars de febră, nu cîntăreşte mai mult de cincizeci de kilograme tuberculoza - vechea mea cunoştinţă - nu m-a adus niciodată halul ăsta. Şi asta-i grav.
Cu toate astea, nu pot să mor!
Partea cea mai serioasă, cea mai cinstită a operei mele, se lă mereu în burta mea. Nu mă simt născut să distrez pe oameni, să-i instruiesc frăţeşte, deoarece experienţa mea de viaţă e una Mre cele mai generoase. Să nu mi-se spună că oamenii nu vor fie instruiţi. Ba da! ei o vor, dar dîndu-le exemplul.
Pe ce suntem atît de simţitori la triumful binelui asupra ului? Pentru ce ne bucurăm de înfrîngerea celui rău? Pentru ne-am născut buni. Dar acest triumf şi această înfrîngere nu trebuie s-o arătăm oamenilor doar prin romane, la teatru sau ia cinematograf, ci trebuie să le-o dovedim *în viaiă*, şi iată ceea ce nu se face decît rareori.
Destul de rar, din două motive: mai întîi, fiindcă omul de.ş s-a născut bun, el este în acelaşi timp o făptură orgolioasă, sea i şi egoistă; apoi, fiindcă e foarte greu să fii generos în viaţă, cît. vreme enorma majoritate a oamenilor face contrariul.
Ei bine, de-a lungul vieţii mele - care-i una dintre cele m;i dureroase - singura cofhportare, îndeplinită cît mai perfect posi bil, a fost tocmai aceea de a fi învins greutatea de-a te comporta c; un om generos. Da! astăzi, cînd viaţa mi-e la cheremul celei ma uşoare răceli, pot să strig în faţa tuturor: răscoliţi-mi exis tenta, veţi găsi în ea tot ce vreţi împotriva mea, dar nu veţi pute: găsi nici o urmă din defectul care-i

nenorocirea omenirii: *egois mul*, cumplitul egoism care-l face pe om nesimţitor la nenorocire* aproapelui.

Aici se aflǎ, în întregime, ai meu *Adrian Zografi*.

Adrian va dovedi, cu exemplul vieţii sale cǎ nu-i neapǎra necesar sǎ ai un suflet stoic sau virtuos, pentru a putea şi a trebu sǎ trǎieşti generos. E, pur şi simplu, pentru cǎ generozitatea oferǎ sufletului mai multe satisfacţii decît egoismul.

Viaţa nu este frumoasǎ numai cînd eşti la adǎpost de mizerie în mijlocul suferinţei universale; sau cînd trǎieşti într-o vilǎ mǎreaţǎ, înconjurat de femei frumoase, de prieteni linguşitori de automobile superbe şi de cîini frumoşi, aşa cum o fac cei mai mulţi dintre artiştii şi lupii moralişti ai veacului nostru apocaliptic.

Viaţa poate fi mult mai frumoasǎ, murind pe un pat de scîn-duri, fǎrǎ ranchiunǎ, cu conştiinţa uşuratǎ de orice povarǎ ru-inoasǎ, - *cu toate cǎ ai avut şi tu ocazia şi chiar pofta*, *uneori ǎ faci ceea ce face aproape toatǎ lumea*.

Omenirea poate trǎi fǎrǎ drumuri, fǎrǎ electricitate şi chiar ǎrǎ higiena corporalǎ, moare însǎ dacǎ nu are suflete curate.

Adrian va trǎi şi va muri poate pe un pat de scînduri, pentru cǎ, avînd credinţǎ totalǎ în generozitate, viaţa l-a rǎsplǎtit din belşug.

Aceasta se plǎteşte. Se plǎteşte cu sîngeie tǎu.

Cum ar fi putut el sǎ-şi sfîrşeascǎ viaţa într-un palat şi soţ al unei americance bogate, cînd ei a ţintit la descoperirea unui Romain Rolland şi a unui Gheorghe Ionescu şi cînd viaţa, cea atît de bogatǎ în miracole, i-a dat şi pe unul şi pe celǎlalt?

Oh, da!... Se va putea despǎrţi, într-o zi, de amîndoi. Nu numai moartea desparte pe oameni, mai sînt, de asemenea, neînrile şi nimicurile temperamentelor noastre. Dar asta nu nteazǎ. Se uitǎ de-a lungul secolelor. Ceea ce conteazǎ şi nu se xitǎ niciodatǎ, în memoria generoasǎ a oamenilor, sînt marile K'ietenii, creatoare de miracole.

Unul din aceste miracole e frumoasa clipǎ a întîlnirii noastre, ustrei, în noaptea adîncǎ a eternitǎţii.

Iatǎ mîna mea... Şi sǎ murim fiecare în patul ce ni-e drag!

Am înţeles acest lucru, dupǎ ce am trǎit şasesprezece luni în R.S.S. şi dupǎ ce am biruit gîndul sinuciderii şi nebunia. Am

eles că „nimeni nu poate sări mai sus de borul pălăriei sale”, a cum spune nu mai ştiu cine.

Totuşi, trebuie să încerci a merge mai departe. Oricît de uţin. Dar să încerci.

Deoarece se află în faţa noastră, ca un cadavru rău-mirositor, ribila viaţă a oamenilor, -- a oamenilor care se sfîşie unul pe tul. în sfîrşit! Nu-i oare adevărat că, de cînd îi lumea, orice mn care se ridică deasupra omenirii, din orice parte ar veni el, sus ori de jos, nu zdrobeşte decît semenul slab? Ei bine! unde ă scris că asta trebuie să se continue astfel pînă la sfîrşitui acurilor?

Ştiu : savanţi-prieteni îmi reamintesc neîncetat biologia şi gile ei. Nu S nu! dacă universităţile nu propovăduiesc decît ta - la pămînt cu ele! Eu refuz să mă consider o pasăre de adă, care se hrăneşte cu sîngele fîrtatelor ei. Eu sînt om, adică ngura fiinţă animală care suferă la priveliştea suferinţei seine-lor ei. Nu trebuie să fiu confundat cu un biet uliu.

Atunci? La ce servesc oare toate aceste ştiinţe, toate aceste rte, tot bălegarul filozofiilor voastre milenare, de vreme ce n-am uns încă să interzicem - sub pedeapsa cu moartea - de-a trăi in sîngele aproapelui nostru? De ce, de la înălţimea catedrelor oastre de morală şi religie voi propovăduiţi Frumosul, Binele, Dreptatea, de vreme ce toţi - pînă la ultimul - nu faceţi în practică decît să ascultaţi de legile biologice ale uliului?

Dar toate aceste lucruri s-au mai rostit şi atît de bine încît mulţimile, totdeauna însetate de dreptate, se dau în vînt după ele. Şi din toţi iconoclaştii, ele şi-au făurit noi idoli.

Ce-a ieşit din toate astea? Nimic.

- Sau, mai degrabă, da! a apărut o nouă meserie, cea mai ori bilă.dintre toate: meseria, destui de bănoasă a artistului sau mora tistului care se hrăneşte cu sîngele sfintei revolte a învinşilor Acum, s-a sfîrşit!

Văd apărînd în stradă un om nou, un golan. Un golan car» nu mai crede în nimic, dar care are încredere totală în forţele vieţii, şi de pe patul meu de suferinţă - care îmi poate deveni în toamna asta un sicriu - eu îi spun acestui golan ceea ce Adrian Zografi n-o să mai aibe timpul necesar. Ii spun următoarele:

După ce am crezut în toate democraţiile, în toate dictaturile şi în toate ştiinţele, şi după ce am fost pretutindeni dezamăgit, ultima nădejde de dreptate socială mi-am călăuzit-o spre arte şi artişti. Dat fiind marea lor influenţă asupra maselor, mă aşteptam, gîndindu-mă la ceea ce ţîşneşte din cărţile lor de uriaşi revoltaţi, ca toţi să coboare în stradă în fruntea cruciadei împotriva civilizaţiei bestiale, demascînd toate ipocriziile: democratice, dictatoriale, religioase, ştiinţifice, pacifiste sau moralizatoare.

Nu s-a văzut nimic din toate acestea, după cum ştiţi. Arta e o escrocherie, la fel ca toate celelalte pretinse valori. Eu însumi am făcut artă şi n-am brodit-o rău, deci am tot dreptul să spun: încă o escrocherie. Artistul face la fel ca omul bisericii: predică sublimul, dar adună la gologani, cît poate mai mulţi; te abandonează în gura lupului şi se retrage să-şi ronţăie „agoniseala”, perfect apărat de chiar acele mitraliere ce-ţi cere ca tu singur să le distrugi.

Iată ce sînt artele şi artiştii care-ţi răscolesc măruntaiele. Nişte şarlatani! 1

Cititorule, tu care erai obişnuit cu arta mea, părăseşte-mă! Nu mai am chef de artă şi chiar dacă mă vindec, renunţ să o mai fac.

Dar *Jean-Christophe* m-a învăţat, ceea ce n-am învăţat în toţi scumpii mei Balzaci. *Am învăţat să vorbesc cinstit cu omul care crede în mine*.

1 In originalul francez urmează în continuare cincisprezece-douăzeci de rînduri despre „omul care nu aderă la nimic”, şi pe care nu le-am reprodus în prezenta ediţie, depăşindu-i profilul. Ar fi însemnat să ne angajăm în dezbaterea de proporţii, din epocă.

Am socotit că acest text se încadrează mai bine în profilul ediţiei *Cum am devenit scriitor*, partea a doua, pe care o avem m lucru.

în paginile acestui *Jean-Christophe* pe care-l citeam acum freisprezocc ani. vopsind tractoarela Geneva, în acest *Jean-Chris*-HpJie,.despre care un Georg Brandes îmi scria mai tîrziu că „nu-i Eoperă de artă”, *eu am învăţat ceea ce trebuie să fie un scriitor winstit si un cititor cinstit*.

Asta nu-i puţin! E ceva mult mai mult decît toate aceste bărbi de *Divina Comedie* şi chiar *Faust* Da, da... Mult mai nu-teroase sunt operele de artă care vizează zenitul, decît cele care \;i învaţă cum să vă conduceţi cinstit în viaţă. Merg mai departe: I nai li mai uşor să te înflăcărezi, decît să ai, pur şi simplu, bun-Bimi - cinstitul şi rarul bun-simţ. Şi apoi, este nevoie ca fiecare K>ocă să-şi găsească ceea ce are nevoie şi eu cred că epoca noastră care-i cea mai săracă în opere care ţintesc zenitul, a ajuns în situaţia asta, fiindcă duce lipsă de opere care să înveţe pe om să fie cinstit, fără de care lumea va pieri.

Iată ceea ce mă face să amintesc exemplul lui *Jean-Christophe* (Să nu credeţi că vreau să-l flatez pe Romani Ro.lland. Ne ştiaţi prieteni. Aflaţi că nu mai sîntem, de trei ani. De ce? Oh î toţi aceşti „de ce”! Ce importanţă pot să aibă? Trist este că nu mai

Voi scrie deci un *Adrian Zografi* cinstit, unde va fi şi mai puţină artă decît în *Jean-Christophe*, şi nici o documentare. Nici

Arfa lui Adrian al meu va fi adevărul meu. dorinţa mea *de* dreptate. Documentul, - *eu*, *cuvintul meu*. L.Uă-te prevenit cititorule.

La acest începu de serie nu-ţi mai spun ceea ce se obişnuieşte: ă trebuie „să ai răbdare”, că trebuie „să aştepţi” urmarea, sfîrşitul au alte gogoşi literare.

Nu. Nu trebuie să aştepţi nimic. Tu trebuie să-ţi găseşti ceea e cauţi, în fiece volum sau să mă părăseşti de îndată!

Roniain Rolland a fost entuziasmat de reuşita noii serii a *VJeţii lui Adrian Zografi*, îndeosebi de *Mediterrance* (*în lumea Mediieranei*, titlul în româneşte dat de autor):

„Am citit *Mediterranee*. E una dintre cele mai bune cărţi ale dumitale. Niciodată arta, stilul dumitale n-a fost mai neîncărcat, mai mlădios, mai despuiat de orice retorică şi înflorituri. (Arta cea mare, cea mai apropiată de natură.) Dar, în acelaşi timp, natura i vor relua relaţiile de prietenie, în noiembrie 1934.

e văzuta cu ochi mai puţin amari şi mult mai limpezi dedi [fl ultimele dumitale cărţi, al căror naturalism era adesea greoi ţ neplivit.

Ceea ce mă înduioşează, mai ales, este un accent de omeni» deziluzionată, atît de sfîşietor şi de înţelegător, neîntîlnit în nic una din cărţile dumitale. Desigur, nu fără mare pagubă pentn vechii prieteni, ca de pildă Mihail (dealtfel, destul de aspru încon deiat în cartea precedentă). Ce cădere î Şi dacă dintre toţi el ni cade cel mai jos, apoi se rostogoleşte de foarte de sus; şi rost o golirea lui este cea mai jalnică dintre toate... Sărmane Mihail!.. Dar, mai bine să spun: sărmane Panait! Deoarece, ca să ajunr. să ai asemenea ochi dezamăgiţi, a fost nevoie de multe lacrimi Se ghicesc...

Dar, în ciuda a tot ce au putut să te coste încercările, sînt fericit că ai izbutit să dai la iveală o inimă şi o artă dintre cele mai adevărate, dintre cele mai omeneşti şi mai bune. (...) Ştii oare

- da î se şi vede că o ştii - că toată această Odisee a lui Adrian Zografi consacră falimentul, fără drept de apel, al tuturor acestor aventurieri ai independenţei, care refuză „căpăstrul” societăţii şi care sfîrşesc prin a îndura şi accepta robia ei, oricît de degradantă ar fi ea.” (Scrisoare din 18 decembrie 1934.)

în semn de sinceră preţuire, Romain Rolland îi cere manu-crisul acestei cărţi, ca amintire. Primindu-l îi mulţumeşte cu andră afecţiune, nedezminţită.

„Sînt fericit şi emoţionat! Nu poţi să-ţi închipui cu ce bucurie -am citit. Deşi nu-mi pare egal de reuşit în întregul lui, ca volumul precedent \ atinge totuşi cote mult mai înalte, mai ales în af.iuile nemuritoare despre prietenie, cu care se începe ultimul apit012”.

1 în lumea Mediteranei - *răsărit de soare*.

Astfel, la „Fonda *Romain Rolland1'*, de la Paris, se află primul. fi ultimul manuscris al lui Panait Istrati: *Kyra Kyralina* şi *Mediterranee* - *coucher du soleil*.

La noi, academicianul Şerfoan Cioculescu se înscrie *pe* aceeaşi linie a admiraţiei entuziaste, deşi unii critici au subapreciat valoarea acestei cărţi:

„Scriitor spontan, Panait Istrati nu era dintre acele spirite [autocritice, care o iau înaintea cititorilor, ca să-şi judece cu se\~e-. ritate neizbutirile. Fost-a însă în adevăr acest volum1 o carte Slabă? (...) Am luat cu grijă din biblioteca mea volumul

incriminat.l-am deschis la întîmplare. Mărturisesc păcatul. Nu eram dispus Să-l citesc în întregime. (...) M-au furat însă, pe de o parte, talentul povestitorului în lucrurile cele mai mărunte ale vieţii de toate zilele, pe de alta, acelaşi accent de pasionată participare din cartea lui de început *Kyra Kyralina* (1924). Astfel m-am trezit că iau cartea de la început, în ceas tîrziu de seară şi nu o las din mină pînă nu-i dau de capătul final. (...) Desigur, mi-aminteam foarte %*vag* de conţinutul ei, după aproape patruzeci de ani de la întîia lectură. (...) Dacă primele pagini mi s-ar fi părut anodine, n-aş fi stăruit cu citirea pînă la capăt. Iată însă că o carte făcută din bucăţi (...) mi s-a părut totuşi unitară prin timbrul ei, sau cum se spune de critica franceză de astăzi, prin „vocea” autorului care te fură şi nu te lasă să i te sustragi.

E o adevărată vraje lectura lui Panait Istrati. Am verificat această veche impresie şi mi-am întărit-o cu experienţa din noaptea trecută, care ar fi fost, desigur, albă, dacă textul mai dezvoltat ar fi fost tipărit mai dens. Aşa însă, farmecul a durat două ceasuri şi mi-a închis pleoapele cu bucuria de-a fi reluat dialogul cu omul pe care îl cunoscusem numai în treacăt”. (*România literară*, 31 mai 1973.)

Despre cărţile apărute în seria *Viaţa lui Adrian Zografi* se aflâ *o* mare cantitate de articole sau simple ecouri în presa timpului, în Franţa şi aiurea. Mai puţine la noi.

Vom reproduce cîteva fragmente mai reprezentative:

J. B. Severac: „... Cîteva pagini ne fac să gîndim la primele cărţi ale lui Gorki, la acele povestiri unde mişună «drojdia societăţii» şi care sînt poate tot ceea ce-i mai *bun* în opera marelui scriitor. Totuşi, trebuie reţinut că Panait Istretâ fte pentru personajele Sale o-tandreţă „pe'care Gorki n-a avut-o niciodată. Poeticul din poevstirile Iui Gorki se datoreşte 'cadrului natural şi nicidecum vagabonzilor zugrăviţi de el şi despre care acest autor a spus - în mai multe ocazii - cu nu merita nici o simpatie.

Prăpădi 1 ii *O.hr Biroul de plasare* - şi Adrian Zografi este una! dintre ei - sînt mult mai umani. Nenorocirile nu-i înăspresc iremediabil. Dacă au vicii, n-o fac din cinism: ei se lasă iîrîţi de ele. nu le premeditează.

Şi. nu-i un spectacol lipsit de măreţie, faptul că acest scriitor, după o viaţă clin cele mai agitate şi mai vagabonde din cîte cunoaştem, depănîndu-şi acum anii tinereţii într-o mănăstire din Carpaţi, unde luptă fără speranţă cu tuberculoza, - acest om a păstrat, în ciuda unor resentimente legitime, încrederea în om şi în generozitatea funciară a inimii omeneşti.” (*La Revolution pro-letariănne*, 10 mai 1931)

N o e i S a b o r d: „...Primul volum al *Vieih Ivi Adrian Zografi* nu-i un roman, ei un început de autobiografie, adică Panait Istrati ei însuşi. în *Casa Thuringer îi* vedem, totodată, conducător sindicalist încarnat şi la urmă un martor înduioşat de ruina armatorilor, împotriva cărora a luptat. El a văzut că bogaţilor ruinaţi nu le rămîne decît să moară. (...) In luptele feroce care divizează lumea, opera acestui muribund, care a visat atîta şi a suferit nu mai pui in. cade ca un fel de evanghelie a disperării”. (*Paris-Midi*, martie 1933.)

Eugene Dubit: „...Apelul ce se face auzit in *prefaţa* se prelungeşte în paginile cărţii *Casa Thuringer*. Cuvintele lui Istrati le auzim prin gura lui Adrian. Şi mii ne. le vom reîntîlni în cea dc-a doua carie a sa. *Biroul de piu sere*. Se află oare acolo adevărul, singura dramă, aceea a unui om? Dramă care disimulează această lume, cc mişună pasionată în cărţile lui Istrati. E mai mult decît o dramă. Apeluri deznădăjduite, solitare. Mîini care vor să înşfaee viaţa, sub toate formele ei, în toate straturile şi nu reuşesc. (...) O operă nouă. care prin esenţa ei este aceea a unui povestitor admirabil si atit cit trebuie, spre bucuria noastră.” (*Europe*. 15 aprilie 1933.)

Le Mois: „Iată ultima carte a lui Panait Istrati. pe care a terminat-o în ajunul morţii sale. Este urmarea spovedaniei arzătoare a lui Adrian Zografi. începută acum cîţiva ani cu *Casa Thuringer* şi care nu va mai fi terminala niciodată.

„Regăsinrin *în lumea Mediteranei* - *apus de soare*, magnificul ar de povestitor ai lui Panait Istrati, forţa verbului său şi incom->arab1la strălucire a imaginilor sale.

îl vedem pe Adrian Zografi din nou la Damasc, vagabondînd traşi printre zdrenţele omeneşti ale Mediteranei, păduchios?, peşti', vagabonzi de toate felurile. O lume împestriţată care colcăie n aceste pagini de rară plenitudine şi unde viaţa pare extraordinar c densă”. (1 septembrie 1935.)

Ni!;os Kazantzaki a urmărit cu un interes deosebit, activitatea ui Panait istrati. după separarea lor la Moscova, în februarie 1929. Jl nu şi-a consemnat părerile - după cîte ştim -- în vreun rticol.' tipărit în. epocă. A făcut-o însă în dialogul epistolar al ni lor 1932-1935, care a risipit neînţelegeri aparente, cimentînd prietenie frăţească.

Reproducem două fragmente din această corespondenţă;' care -au nevoie de nici un comentar din partea noastră:

.....Am citit cartea ta, dintr-o dată1. îmi place mult, este vie, profundă, omenească. Dar ceea ce iubesc şi mai mult este introducerea2, care este în întregime Panait: vehementă, insolentă, profetică, însetată de dreptate şi.... nedreaptă.

, Nedreaptă faţă de Bilili; ai fost foarte dur cu ea. sau, dacă vrei. prea drept, ceea ce faţă de femei este suprema nedreptate. Tu ştii bine că femeile au un alt univers - material, moral, intelectual. Sufletul lor este împovărat, invadat de partea fizică (carnea,); ele sînt nevinovate chiar în cele mai mari infidelităţi (mai ales în cazul acesta), deoarece ascultă de un puseu subteran, foarte puternic. Totdeauna, ele sînt credincioase acestui iDuseu. Şi aici stă marea şi trista lor virtute. Bărbatul poate fi liber, cîteoclată, într-o (Urni de eroism, de beţie; femeia niciodată. O atare libertate, care-i onoarea bărbatului, ar însemna pentru ele o nesupunere în faţa destinului lor, un viciu. Iată de ce găsesc nedreaptă mînia ta împotriva lui Bilili. Şi-apoi, nu trebuie oare să iertăm totul unei femei, care ne-a dat o clipă de fericire?

Iaîă-l, de pildă, pe Hasan, un alt musulman care a murit, îngerul morţii îl întreabă:

Unde ai vrea, Hasan, să te duc?

- Dar, tu n-ai mîngîiat niciodată sinii Zuleicăi?

- Da... da...

- Sărmane Hasan, nu există alt rai î

Să iertăm, dragă Panaitaki, totul femeilor, fiindfă ne lasă, din cînd în cînd, să le mîngîiem sînii”. (Scrisoare din 15 martie 1933.)

„...Am citit articolul tău din *Les Nouvelles Litteraires* 1 şi mi-a plăcut mult. Tu eşti flacără, tu înţelegi tot ceea ce o flacără poate să vaclă. Misiunea ta nu e să faci teorii de hîrtie mozolită, ci să arzi.

Tu arzi şi te calcinezi, tu îţi îndeplineşti datoria de flacără, cum foarte puţine suflete pe acest pămînt. Iată pentru ce te prefer luminilor atît de limpezi şi aşa de reci, gen Romain Rolland. Aceste lumini sînt pure, clar se acomodează prea bine cu confortul vieţii; li-e teamă să se agite, să se cheltuiască, să se istovească, să se atingă de noroi. Mănuşile lor sînt prea albe, iar ei au aerul unor pastori rigizi, cinstiţi şi de nesuferit.

Tu eşti, Panaitaki, um ora adevărat, cald, fără mănuşi, care se risipeşte ca un haiduc... Dacă ai părăsi pămmtul, el s-ar răci simţitor. Rămîi, consumă-te, mobilizează-ţi forţele şi gîndeşte-te ca mine, la miracol”. (Scrisoare din 1 mai 1933.*)

încheiem notele noastre, cu aprecierile unui scritior român, bucuros că Panait Istrati a revenit acasă, că „e printre noi şi aproape de noi - şi această vecinătate constituie, la adresa noastră, un privilegiu”:

D r a g o ş Vrânceanu: „La *Maison Thnr înger* este mai puţin străbătută de emoţie, dar conţinutul ei nu e deloc, credem, ecat de seva de sensibilitate brută care încheagă faptele, povestite, din viaţa lui Adrian Zografi (...) Panait Istrati îşi simte viaţa prin pînza unor experienţe noi, care i-au slăbit puterile de imediateţe de reconstituirii. Dar romanul n-are numai o lăture afectivă. în aspectul faptelor ei, viaţa lui Adrian Zografi are ceva veridic, real, mai concentrat. în jurul familiei Thuringer, care este mediul propriu~zis al faptelor, cele două amoruri ale eroului, evoluţia lui sufletească, apoi politică, prinsă pe fondul acestei respectabile familii de burghezi, şi caracterizările lumii portului Brăila şi ale atmosferei timpului, care umple orizonturile laterale ale romanului, sînt lucruri prinse într-un efort unic. Toate flancurile romanului sînt asigurate şi în centru viaţa lui Adrian Zografi e ia adăpost de orice falsificare.

I...Panait Istrati e un artist. Citiţi *Chira Chiralina*, unde e mai Inspirat, citiţi *Maison Thuringer*, unde e mai epic. Veţi înţelege um acest om, uns cu harul unui mare talent, are un căpătîi frumos, să se odihnească după zbuciumul vieţii”. (*Libertate şi des-ădejde la Panait Istrati*, în voi. *Materia literară şi idealurile ei*, ditura Eminescu, Bucureşti, 1976).

Repere bibliografice

Casa Thuringer (*Viaţa lui Adrian Zografi*), versiune de utor, a apărut la editura „Cartea românească”, în anul 1933. Nu a reeditat.

© *Biroul de plasare* (*Viaţa lui Adrian Zografi*), versiune de utor, a apărut la editura „Cartea Românească”, în anul 1934. Nu -a reeditat *în lumea MeăHteranei - apus de soare* (*Viaţa lui Adrian ografi*), versiune de autor, a apărut la editura „Cartea Roma-eascăˮ, în anul 1938 (postum). Nu. s-a reeditat.

Mma, scrisă direct îh româneşte Ia Nisa (noiembrie 192 >), ublicată în revista *Viaţa românească*, nr. 11, noiembrie 1925.

Republicată în voi. *Pentru a fi iubit pămîntul*, Bucureşti, Editura neretuiui, 1969, (pp 280-308).

Ediţi originale şi reeditări în Franţa:

Vie d'Aărien Zograffi. *La Maiston Thuringer*, Paris, editions Rieder”, 1933, coli. „Prosateurs francais eontemporains”.

Reeditări: Paris, Artheme Fayard editeurs, 1936 (Le livre de bmain); *Oeuvres de Panait Istrati*. III *Vie d'Aărien Zograffi*, aris, Galliniarâ, 1969. (pp. 7-173: *La Maison Thuringer*).

Vie d'Aărien Zograffi. *Le Bureau de plaeement*, Paris, edi-Paris, editions „Rieder”, coilection „Prosateurs francais contemporains”.

Reeditări: Artheme Fayard editeurs, 1936 (Le livre de de-main); *Oeuvres de Panait Istrati*, *III Vie d'Aărien Zograffi*, Paris, Gali im ard, 1969. pp 175-343: *Le Bureau de place tnent*).

Vie d'Aărien Zograffi. *Mediterranee-eoucher du soleil*, editions „Rieder”, 1936, coilection „Prosateurs francais contemporains”.

Reeditări: Paris, Artheme Fayard editeurs, 19.39. (Le livre de demain): *Oeuvres de Panait Istrati*. *UI*. *Vie d'Aârien Zograffi*. Paris Galiimard, 1969. (pp 467-592: *Mediterranee-eoucher du micii*).

PROFESIUNI DE CREDINŢA AUTOBIOGRAFICE

TRECUT ŞI VIITOR

Este cartea de debut în literatura romana, apăruta in.vara aiiului 1925, la editura „Renaşterea”.1 „Mă aflu - mărturiseşte eJ în primele pagini ale aceste cărţi - în clipa asta, pe cale de-a păşi pragul unei case sfinte: mă înfăţişez cititorilor din

România (...) cu un volum de „pagini autobiografice'*, în loc de *pagini pur literare*”.

Paginile autobiografice - pe care în corespondenţa cu Romain Rolland le apreciază „profesiuni de credinţă” - sînt: *Trecut* şi *viitor* (care dă şi titlul volumului), *Crezul meu*, *Cum am debutai eu*, şi *între artă şi dezrobire*, confesiune epistolară, adresată pictorului Alexandru Vodă. de la Ploieşti, cu care se afla în prietenie şi nutrea aceeaşi pasiune pentru socialism.

Trecui şi viitor apare în vara anului 1925, tipărit în opt mii de exemplare, ce se vîncl „ca pîinea caldă”. Succes explicabil, deoarece „debutantul”... debutase cu un an înainte ca scriitor şt publicaşi roman. In vara anului 1924, editura „Rieder” trimisese la Bucureşti *Kyra Kyralina* două mii de exemplare ce se epuizează fulgerător, sţîrnind o agitaţie fără precedent, alimentată de invidie, de rea-credinţă şi vindictă politică. Tot in vara

1 înfiinţată în iunie 1924, împreună cu J. Rosenthal, fost director general al ziarelor *Adevărul* şi *Dimineaţa*, editura „Renaşterea” îşi propune tipărirea „înainte de toate” a operelor lui Panait Istrati, „acest mare literat român, ale cărui scrieri sînt încă şi astăzi aproape cu totul necunoscute la noi, precum şi lucrările altor scriitori romani şi străini”, între alţii. Sionona Basarab si Con rad Bercovici, scriitor american, născut la Brăila., „unul dimie cei mai cu vază si mai populari scriitori ai Americii*'.

.eluiaşi an, Panait Istrati îşi începe colaborare la -*Adevărul 'ţite* tr şi artistic*, unde publică două povestiri inedite, scrise în romă->şte (*Pescuitorul de bureţi* şi *Sotir*), cîteva confesiuni şi precizări e poziţie, precum şi viguroase riposte polemice. în-urma atacurilor i Nremae Lorga ş.i Al. Cazaban, -care-i negau orice valoare literară ♦i refuzau apartenenţa Iacultura noastră,

„Activitatea mea la *Adevărul literar* ~~ notează el într-o serilare adresata, lui Romain Rolland - atît de combătută de unii. avut un astfel de răsunet, incit satisfacţia procurată a întrecut e însăşi aceea adusă de succesul' scrierilor mele în străinătate..) Voiau să zăgăzuiască entuziasmul popular, care a îmbrăţişat eschis intrarea mea în arena şi în acelaşi timp sa

distrugă lansarea *Chirci* \ în româneşte, discreditînd-o ca antinaţională (...) IU posta mea a vut un răsunet nebănuit,

«Tirajul *Adevărului literat* a atins douăzeci de mii de exemplare! Eşti omul cel mai înjurat de la noi şi cel mai admirat. Dă-i înainte, banditule î De astăzi în şapte luni. ai să fii şeful unei scoli», îmi serie Rosenthal.

«Pe Sărindar se smulge pur ş.i simplu revista din mină»-, îmi comunică un necunoscut.

Dar ceea ce e şi mai frumos, e că am cu mine si pe studenţi, ba chiar şi pe cei mai mari scriitori de la noi, ea Sadoveand, Efti-miu, fosii directori ai Teatrului National, po Pat raşca im. Agîrbt-ceanu şi alţii.

A fost pentru mine o adevărată consultare populară, necesară. Sute de scrisori - dintre care pe cele mal caracteristice le-am păstrat - s-au revărsat asupra mea ca un val năprasnic, ca să-mi spună că eu exprim gîndurile unui popor sugrumat, că scrisul meu este ca un oxigen!

Răspund. într-un tempo de zece scrisori pe zi. Entuziasmul atinge paroxismul. Muncitori necăjiţi îmi scriu: «M-ara lipsit de pîine, ca să dau optzeci de lei pe Chira». Pun în scrisori bancnote de zece franci, răspunzîndu-le: «Altă dată să-mi ceri cartea, neghiobule». Am fost divinizat. Nu lac demagogie! O spun cu mina pe inimă”. - 1 Editura „Adevărul” a tipării m toamna tuui 1924 o traducere romanească a. *Chirci Chir alina*, aproximativă şi Tava a indica numele 1 r a ducătorului.

3 vezi: Panait Istrati -....... ('cai am *devenii scriitor*. Editura.

„Scrisul românesc”, Craiova 19.81., pp. 307^-328, cap. *Revenire in patrie după zece ani*...

Apariţia volumului *Trecut şi viitor* se înscrie, deci, necesară. EI avea să prezinte un scriitor, a cărui viaţă era „adesea tot atft de pasionantă ca şi opera lui”. Să-l prezinte, cui? în nici un' caz apărătorilor unei societăţi nedrepte, bazată pe exploatarea omului de către ora. pe egoism *şi* Ignoranţă, ci „mulţimii de jos”, omului slab în lupta eternă „cu semenul său născut lup (...) care se zbate în ghearele acestei vieţi şi care caută scăpare”.

Şi ca o concluzie a profesiunilor sale de credinţă: „Această societate, artistul trebuie s-o combată şi să conlucreze la dărîmarea ei. Fie-mi îngăduit să mă enumăr şi eu prinh e

luptătorii pentru dreptate. Şi cTeschiztncîu-mi inima, celor cu inimă, să~i las să vadă ce simt”1.

Reacţiile confraţilor. în epocă şi mai tîrziu, au fost şi bune şi rele, în funcţie de onestitate, de dragoste pentru frumosul artelor, puse în slujba celor deznădăjduiţi şi dezamăgiţi.

„Programul său, pentru mulţi ani, şi l-a trasat în *Trecut şi viitor*, scria acad. Şerban Cioculescu, în *Viat® literară* (2 octombrie 1920).. El poate umple o viaţă de om şi în acest imperativ vedem cea mai bună chezăşie a marei sale cariere de literat”.

Patruzeci de ani mai tîrziu, aceiaşi prestigios critic avea să exprime în *România literară* (14 august 1973) această dreaptă judecată: „Identitatea morală a lui Panait Istrati trebuie căutată în volumul *Trecut şi viitor* (...) De la primele pagini, Panait Istrati. îşi dezvăluie firea de revoltat şi hotărîrea să se numere «printre luptătorii pentru dreptate», ca să contribuie Ia dărîmarea unei societăţi inicve (...) Om din popor, Panait Istrati se adresează poporului (...) a cunoscut în adîncime infernul uman, denunţat de Victor Hugo în *Mizerabilii*, şi s-a zbătut cît a trăit să aducă lumii o notă nouă de omenie, răscoîindu-i inerţia, zguduind-o prin tablouri nimicitoare de modernă *Halima*. închis farmecului rnuzirai al naturii, mai puţin poet decît Mihail Sadoveanu, autorul lui *Moţ Angliei* a desferecat simţirile tăinuite ale celor «umiliţi şi ofensaţi», în numele cărora a scris, năzuind să contribuie la edificarea unei lumi mai bune. (...) într-o tîrzie noapte, începută către asfinţit la masa unui birt şi încheiată pe străzi cu alba zilei, l-arn ascultat şi însoţit, alături de alţi profesionişti ai scrisului, pînă în pragul casei. Era plămădit dintr-un alt aluat decît noi toţi. îl puteam înţelege şi simţi, dar nu l-am fi putut urma, în căutarea Chimerei care i~a rătăcit ultimii paşi. Ceasul său începe abia acum %ă bată iarăşi”

Acum, în pragul centenarului naşterii sale. am adăuga *noi*:

Repere bibliografice: profesiunile de credinţă *Crezul meu* şi *Cum am debutat eu*, incluse în volumul *Trecut şi viitor* au apărut mai intîi în presa timpului. Prima, avînd ca titlu O *scrisoare către cititorii mei din România*, în *Adevărul literar şi artistic*, 13 iulie 1924; a doua este un răspuns al autorului la o

Anchetă asupra debuturilor scriitorilor noştri, apărută în *Rampa*, 16 martie 1925.

Trecut şi viitor, *Crezul meu* şi *între artă şi dezrobire* au fost publicate în volumul *Trecut şi viitor*, editura „Renaşterea”, 1925, republicate în volumul *Pentru a fi iubit pămîntul*, Bucureşti, Editura tineretului, 1969. (pp. 35-59).

PAGINI DE CARNET INTIM

La 10 august 1934, Panait Istrati împlineşte cirteizeci de ani. Se afla de patru ani revenit acasă...

Patru ani de împotrivire înverşunată: tuberculozei care nu-i da răgaz; asaltului cotidian al calomniilor, -terfelit în mocirla neadevărurilor de chiar unii dintre mai marii săi prieteni. Dificultăţi băneşti, editorul de la Paris aflîndu-se în pragul falimentului.

într-o scrisoare, adresată în acei ani scriitorului suedez Ernst Bendz, el notează: „înapoiat în România, am fost acoperit cu insulte. La Paris, acelaşi comportament1. între insulta nemeritată

>;i. elogiul dezgustător, nici un loc liber pentru mine. Doamne, cît este de greu să rămîi un om sincer pe acest pămînt blestemat î (...) Nu mai pomenesc nimic despre sănătatea mea, care se află la pămînt, nici ce trebuie să cred despre prieteni, al căror ajutor in această împrejurare s-a dovedit inexistent. Am devenit un om singur. Accept situaţia. Cei mai buni oameni din ziua de azi suni şi ei singuri, numai că singurătatea lor este total diferită de a mea şi destul de confortabilă”.

Ce a însemnat această singurătate a lui Panait Istrati, în propria sa patrie, ne-o reconstituie înseşi spusele sale într-un articol polemic, apărut cu puţin înaintea morţii sale.

„TOATĂ LUMEA ştie:

1 Că în vreme ce cărţile mele erau traduse în toate limbile civilizate, în ţara mea n-am putut, timp de zece ani, sâ plasez mai mult ele patru volume, din douăzeci.

2 Că o tăcere de mormînt, de la extrema stingă la extrema dreaptă, a făcut ca nici pînă azi să nu se ştie exact la noi care este importanţa operei mele; iar cînd „*praful de puşcă*” Marton Hertz a voit vara trecută să încheie cu mine un contract generai pentru tipărirea în ediţii ordinare şi ele lux a

tuturor scrierilor mele, toate cotar lele sting iste, centriste şi dreptiste s-au repezit să-l muşte de fese si să-l facă să renunţe la acest lăudabil efort.

3 Că în 1929, ca să pot vizita ţara, un ucaz „către Siguranţa Generală şi toate jandarmeriile din ţară” a fost lansat de dl. Vaida - ucaz faximilat de *Viitorul*, care a publicat atunci o mare caricatură în pagina I, unde figuram ca..«*Mis Turcia*».

4 Că tot în toamna lui 1929, în urma calomniilor presei de dreapta, am fost împiedicat, să ţin o conferinţă, de cuzişti, care au agăţat pe B-clul Elisabeta afişe scrise de mînă, purtînd inscripţia „Jos *jidanul Pinchas Istrati*”, pe cînd eu, baricadat în casa răsposatului Zamfir Arbore, vegheam înarmat, pînă ce o maşină a prefecturii a venit să mă ia pe sus, şi să mă ducă la gară, deşi un român nu poate fi scos cu forţa din ţara lui. nici împiedicat să intre, ci numai să iasă.

5 Că în ianuarie 1931, ca să pot ţine o conferinţă la Iaşi, alături de Mihail Sadoveanu, Topîrceanu şi alţii, a trebuit ca armata să ocupe piaţa Unirii şi împrejurimile sălii „Trianon” (...)

6 Că în mai 1933, cu prilejul „săptămînii cărţii”, dueîndu-mă să semnez 'dedicaţii la librăria Alcalay, o ceată de huligani a năvăîit peste mine şi am fost silit să mă apăr, ameiunţînd cu revolverul, fapt care a fost trîmbiţaţ in. toată presa mare-europeană, începînd cu *Le Temps* şi *Journal de Geneve* şi sfîrşmd cu organele nemţeşti, dar la noi nici un ziar n-a suflat o vorbă.

7 Gă* în momentul acesta chiar, atît editura «Hertz» cît şi «Cartea romanească»-, nu pot obţine, *cu plată*, inserarea unui anunţ al cărţilor mele, nici în presa din Sărindar, nici în cea din Bre-zoianu.

Totuşi, dl. Vlădescu afirmă, afirmă şi dovedeşte, dovedeşte pe dracu!

«*Triumf*...*Credit nelimitat*... *nu ştiu daca s-ar fi putui face mai mult* /»

«*Panait Istrati în ţara noastră n-a arat niciodată să sufere pentru ideile lui*.»

Dar înfumurarea acestui cronicara? de la *Gîndirea* nu se opreşte aci.

Dacă eu vorbesc într-un «fragment de jurnal intim» despre «*moartea sufletului meu*. *care bîjbUe într-un întuneric de ne-pătruns* \ dl. Vlădescu sare de colo: «*Întunericul acesta noi l-am priceput de mult*.» (...)

Dur poale crede lectorul că numai pe mine dl. Vlădescu mă consideră atît de nepriceput. Deloc î Tolstoi a fost si el tui un bou. Ascultaţi: «De *cîte ori tristeţile lui Panait Istrati mai ales*. *nu m-au făcut sa mă gîndesc la prinţul Nechiuăov*, *care a căzut şi el*, *învins de oamenii pe care şi i-a închipuit că iubirea lui numai i-ar fi putut ridica*! Ignorînd *ca şi Tolstoi materialul uman*. *pe care nu-l priveşte decît printr-un fel de oglindă interioară*, *gîndirea lui Panait Istrati este* tot atît *de penibilă*, *tot atît de goală*.»

Ca a lui Tolstoi! Ei. cel puţin sunt în bună tovărăşie'.1

în acest climat, Panait Istrati îşi face bilanţul unei vieţi, în care inima a condus paşii destinului său. Pagini magistrale despre ceea ce a însemnat pentru acest scriitor.,.durerea şi fericirea iui de-a fi om”.

în seara lui 10 august 1034, cineva a bătut la uşa lui Panait Istrati, dintr-un bloc de pe strada Pateoiogu. Era un comisionar,

1 Răspuns unui... *drept ist de la* Gîn-direa, în *Cruciada românismului*, 14 martie 1935. Turna Vlădescu publicase în *Gîndirea* (februar.e 1935), articolul *Răspuns lui Panait Istrati sau între anarhie şl li*:*minism*, afirmîrid între altele că Panait Istrati „niciodată, în ţara asin. n-a avut de suferit pentru ideile sale”.

cu un buchet de garoafe roşii, trimise de la Stokholm, din partea M-rniorului-prieten Ernst Bendz, însoţite de o urare...

Din ţară, tăcere deplină, „confortabilă” pentru neprieteni şi chiar prieteni. Abia în decembrie acelaşi an, într-un ziar bucureş-teun se putea citi: *Panait Istrati a împlinit cincizeci de ani*! * iar către sfîrşitul anului, un alt cotidian îi publică „paginile de carnet intim.”

A fost vorba atunci şi de un proiect al unui „comitet de pre-ţuitori şi prieteni” ieşeni, ca scriitorul brăilean să fie sărbătorit la Iaşi. El trimite lui Mhail Sadoveanu textul „paginilor de carnet intim”, însoţite de cîteva rînduri ce exprimau dorinţa sa:

„Mihai,
Eu n-am să pot la Iaşi, nu vorbi, dar nici măcar citi ceva. Aşa că am să te rog pe tine să citeşti în locul meu paginile acestea, care îmi par a fi potrivite momentului.
Al tău, Panait”
Huliganii străzii încep agitaţia, instigaţi din umbră de reac-ţiune. Proiectul „sărbătoririi” cade. Şi toată lumea a răsuflat uşurată...
Panait Istrati avea în intenţie să-şi continue „Carnetul intim”, în anii următori» N-a putut-o face, timpul „nemaiavind răbdare” şi în cazul lui.
Repere bibliografice: *Pagini de carnet intim* au fost publicate în ziarul *Credinţa* (24 decembrie 1934). Republicat, cu titlul. *Carnetul intim al lui Panait Istrati*. - O *impresionantă spovedanii* în faţa morţii* - şi anunţat cititorilor ca „manuscris inedit” |?!), în „Almanahul ziarului *Momentul*”, pe anul 1946.
MANUSCRISE PUBLICATE POSTUM
;
Panait Istrati este, poate, un caz rar în literatura noastră. In arhiva sa nu s-au găsit manuscrise său ciorne, referitoare la continuarea operei sau variante ale vreuneia din cărţile sale. Explicaţia este simplă: nu se aşternea la scris, decît cînd „subiectul” era dospit în sufletul şi mintea sa. Numeroase sînt confesiunile, de cum l-au chinuit unii eroi ai cărţilor, care nu „ieşeau” aşa cum îi voia. Cărţi scrise, apoi, ca şi cum ar fi fost dictate de-o voce lăuntrică sigură.
în scrisorile sale cu Romain Rolland, el mărturiseşte însă, nu o dată, despre existenţa unor „caiete” sau „manuscrise”, în care şi-a însemnat întîmplări sau reflecţii, pentru a le folosi cîndva. Din păcate, majoritatea s-au pierdut în cele două cataclisme ce i-au zguduit viaţa: moartea mamei sale (în 1919) şi tentativa de sinucidere, la Nisa (în 1921), cînd lucrurile i-au fost cotrobăite de poliţie sau vecini, după internarea în spital.
Aşa se explică apariţia în perioada de după moartea sa a unor manuscrise sau articole, deţinute de diverşi particulari sau prieteni şi care normal ar fi trebuit să fie găsite în arhiva personala. Printre acestea, s-au dat la iveală trei manuscrise din perioada cînd se afla în Elveţia, în timpul primului război

mondial: *Moş Popa* (cincizeci şi şase de pagini), *Fraţii săraci* (cincizeci şi şapte de pagini) şi *Evadatul de peste Rhin* (unsprezece pagini), actualmente conservate în fondurile Centrului de documentare „Panait Istrati”, de la Universitatea din Nisa.

Scrise în anul 1918, în limba română, ele consemnează interesante întîmplări cu caracter autobiografic sau unele date despre destine omeneşti neobişnuite, cu care şi-a încrucişat paşii în anii de vagabondaj peste mări şi ţări. Satisfacţia „de-a găsi suflete mari şi de a le iubi” i-a ajutat - după propria-i mărturisirea - să poată înfrunta „monştrii singurătăţii”, să suporte banalitatea sufocantă a luptei pentru pîine, tot continuîndu-şi vagabondajul prin „universalitatea visului”, considerat de el însuşi..cea mai bună substanţă a vieţii.”

Gîndră de-a integra în structuri epice mai ample aceste secvenţe decupate din realitate l-a preocupat perseverent pe Panait Istrati, după cum o spune el însuşi într-unui din aceste manuscrise (*Moş Popa*); „Să spun şi eu un euvînt, ori mai bine să tac? Dar ce să spun? Basme ? Căci eu nu am întîlnît în viaţă ceea ce pretind literaţii; iar dacă am întâlnit, totuşi, ceva deosebit, apoi aceasta e ceva prea omenesc pentru a putea fi numit *literatură*”. Adică ceea ce *literaturizează* viaţa, maimuţărind adevărul. Totdeauna, pentru Panait Istrati, arta a însemnat „ceea ce *creează viaţa* (...) *aceea care luptă*, *să întroneze dreptatea pe pămint*, *să facă pe oameni mai buni*”, scriitorii trebuind să fie..*oglinda propriei loar opere**.

AMINTIRI DIN BRĂILA „Moş POPA”

Nu este <> povestire, ci un episod real din viaţa iui Panait Istrati, la Brăila, în preajma primului război mondial. Personajul a existat: era un bătrîn, cu apucături de sihastru, care muncea în port. A murit de tifos, în timpul războiului, pe cînd Istrati se afla blocat în Elveţia.

Intîlnirea cu moş Popa are loc în primăvara anului 1914, după înapoierea din prima călătorie la Paris (decembrie 1913-aprilie 1914), unde aflase de moartea lui Ştefan Gheorghiu. Deznădăjduit de pierderea prietenului, revoltat că pari aiul sociaî-democrat n-a făcut nimic pentru salvarea acestei „inimi revoluţionare, dezinteresată, devotată pînă la sacrificiu”, el încetează colaborarea la *România muncitoare*, se claustrează,

ferecat în odaia sa, citind şi recitind scrisorile primite de la Ştefan Gheorghiu. Pe-o filă aparte, de la sfîrşitul manuscrisului *Moş Popa,*

Panait Istrati şi-a rezumat astfel starea sufletească, din acea perioadă: „Aş vrea să mă răzuiesc cu toată lumea, apoi cu omul, îh parte”. E ceea ce şi face în *Tribuna transporturilor* (din 6/19 marile 1915) unde, evocînd prietenia şi drama lui Ştefan' Gheor-ghiu, îşi „varsă veninul pe şase pagini”, împotriva celor ce-i trădaseră iluziile despre idealismul oamenilor şi capacitatea lor do-a. realiza „acea frăţie, acea dezinteresare şi contopire a sufletelor”.

Întreaga sa viaţă, Panait Istrati a fost un pasionat „vînător” de oameni. Din această nepotolită sete de prietenie, de înfrăţire cu fiinţa necunoscută ce se predă fără înconjur, s-a născut galeria figurilor nemuritoare ce-i încheagă opera: Mihail, Codin, Sotir, Bakîr, St a vru, Kir Nicola, Musa... „Iubesc omul cînd poartă in sine - mărturiseşte Istrati - încă de ia naştere, dragostea pentru prietenie. îmi caut norocul cu furia cartoforului. Mă dăruiesc cu frenezie, fără să mă tocmesc... Dar, °cînd cîştig, pun mina pe-o comoară*'.

Moş Popa a fost una din aceste comori ele simţire, pe care el a căutat-o aprig, iar întîmplarea i-a oferit-o cu generozitate. O confirmă el însuşi cînd spune: „Moş Popa e urît pe dinafară, clar e plin pe dinăuntru'. Aflînd de existenţa bătrînului „ciudat, înţelept, cu apucături de sihastru”, îndată i se aprinde în suflet convingerea că se află în preajma unui „vînat” rar.

Manuscrisul *Moş Popa* redă nu numai împrejurările şi prima întîlnire cu mult doritul prieten, dar îi dezvăluie şi identitatea pe care acesta şi-o tăinuia. Personajul se încheagă într-un volum de relatări ale unor cunoscuţi comuni. Gradarea interesului creşte treptat, de pe planuri diferite, dar în aceeaşi tonalitate esenţială, încît întîlnirea mult aşteptată, din Docuri, apare ca o legitimă recompensă a unei dragoste şi preţuiri meritate, atît de căutător, cît şi de cel căutat. *2*

în acelaşi timp, acest manuscris ne oferă unele informaţii complementare despre viaţa lui Panait Istrati, în anii cînd des-făşura activitatea gazetărească şi sindicală, la Brăila. O figură nouă, în acei ani, este pentru noi: *Gheorghe Zotinca*, zis „Bu-langer”, despre care Istrati afirmă că I-a ajutat în

documentarea necesară scrierii seriei de reportaje *Lipitorile porturilor*, apărute în ziarul *Dimineaţa* (17-26 martie 1909). El i-a procurat cifrele, cu preţul a nopţi întregi pierdute, l-a iniţiat în „funcţiile complicate ale maşinii muncitoreşti, în port”*

„Dacă Zotinca n-ar fi făcut decît atît - subliniază Istrati - şi tot merita admiraţia mea şi poate chiar şi recunoştinţa lucră-torilor''.

Moş Popa este evocat după tipicul istratian: povestirea lui Zotinca este inclusă în povestea lui Moş Popa, corelată cu aceea a lui Samoilă Petrov,' - şir de povestiri ce se înmănunchează în chip armonios şi cu naturaleţe, ocazionînd cititorului să retrăiască atmosfera şi imaginea unei lumi de altădată, care credea în slova tipărită, ştiindu-i pe scriitori drept oameni integri în viaţa de fiecare zi.

în această lume a amintirilor, ce stîrnesc nostalgia autorului, pictorul-sobar Samoilă Petrov este şi el un „vînat” de zile mari, amestec ciudat de aspiraţii şi pasiuni: adorator pînă la divinizare al artelor şi literelor, dar şi de femei şi „pălăvreală pe trotuar, ce-i furau multă vreme preţioasă”. Portretul ce-i face aci Panait Istrati este mult mai cuprinzător şi mai în adîncime decît cel apărut în *Adevărul literar şi artistic* (14 septembrie 1924).

Manuscrisul *Moş Popa* se întrerupe odată cu „banchetul prie-tenilor”, reuniţi la „o masă a lui Epicur”, în odăiţa rezervată intimilor”, din circiuma lui „Armeanu”, ca într-un ospăţ al haiducilor… Se discută cu pasiune despre menirea artelor şi artiştilor, despre „mîzgălitori de pînză” şi „mîzgălitori de hîrtie”. Sînt vehiculate idei, pe care le vom regăsi mai tîrziu în publicistica lui Panait Istrati.

Panait Istrati a evocat figura lui moş Popa şi în confer inţa-pledoarie *Artele şi Umanitatea de azi*, cu care a efectuat un turneu prin Austria şi Germania, în februarie 1932. El invocă exemplul lui moş Popa, ca un argument al dragostei pentru Frumosul artelor, singura cale care apropie pe om de culmea perfecţiunii - „piscul vieţii omeneşti”.

Portretul lui moş Popa este întregit cu elemente noi, biografice şi aduce în plus informaţii asupra prieteniei ce s-a înfiripat între amîndoi, unele discuţii despre rolul artelor şi artiştilor, ca şi înrîurirea pe care a avut-o acest personaj

misterios în perioada de formare a scriitorului de mai tîrziu. Dar, iată textul respectiv:

„Dintre toate divinităţile pe care le născoceşte inima omului şi cărora el se dăruieşte sclav pentru toată viaţa, Frumosul este acela care conţine cea mai mare putere de înţelegere. El se află pe culmea Creaţiei. E fără egal, deoarece numai pe calea Frumosului omul atinge perfecţiunea. Şi asta se întîmplă atunci cînd el renunţă la toate şi se însingurează. Grelele lipsuri materiale nu-î mai tulbură. El ştie că fericirea comună şi bucuria spirituală nu merg niciodată împreună. Prima este pe de-a-ntregul nedreaptă, nu satisface decît orgoliului cărnii şi nu se obţine decît strivindu-ţi aproapele. A doua este o lumină voluptuoasă. întreaga omenire s-ar putea înfrupta din ea, fără a comite cea mai mică nedreptate. Şi totuşi, atît de puţin este numărul celor care-i rămîn credincioşi.

Am cunoscut pe unul clintr-aceştia. îl chema moş Popa. Muncea ca hamal în port. N-avea prieteni şi părea că nici nu le duce dorul. Tovarăşii săi de muncă vorbeau despre dînsul ca de un om drept, atoateştiutor. în certurile lor zilnice - iscate mai ales de greaua treabă a împărţirii banilor cîştigaţi în devălmăşie - se duceau buluc să-l caute, făceau apel la judecata lui dreaptă şi-I ascultau orbeşte. A fost văzut, adesea, înconjurat de studenţi, în vreun ungher întunecos de prin ceainăriile Brăilei. îi ajuta în problemele grele de matematici şi cîteodată le făcea chiar tezele de licenţă în drept sau în filozofie. Cum era sărăcăcios la înfăţişare, zdrenţăros şi păduchios, unii studenţi înstăriţi îi ofereau bani, în schimbul serviciilor făcute. Moş Popa le arăta cu degetul paharul de ceai ce-î avea în faţă şi întreba cine vrea să-i plătească consumaţia. I s-au făcut propuneri să fie plasat într-un loc pe măsura marilor sale aptitudini. Moş Popa se mulţumea, atunci, să-şi lumineze calmul feţii cu un zîmbet ce-l întinerea. Uneori răspundea: „Voi nu vedeţi că am locul cei mai invidiat?”

Mulţi îi luau spusele drept o vorbă de duh. Nici unul nu fu capabil să-l înţeleagă.

M-am apropiat de dînsul. prima dată, într-un chip stîngaci, rostindu-mă ca un amorezat şi oferindu-i prietenia mea. M-a ascultat, privindu-mă cu seninătate. Apoi, rîzînd în barbă cu

zîmbetul său luminos, mă respinse eu blîndeţe: „Te înţeleg, dar nu ţin să leg prietenii”.

Devenii, la rîndul meu, un obişnuit al ceainăriilor de noapte, unde moş Popa asculta răbdător tot ce i-se îndruga. Nu-şi deschidea gura decît ca să răspundă la întrebări obişnuite şi precise. Nu făcea teorii şi nici filozofie. Pricepui că socotea aceste flecăreli total absurde. Mă ferii să mă amestec. îmi observă rezerva şi, după cîtva timp, într-o zi cînd ne aflam singuri, mă întrebă pe neaşteptate:

- Ce ţi-ar plăcea, să devii în viaţă?

- Un om ca dumneata!

Mă ţintui cu frumoasa sa figură de episcop inteligent, fără nici o mişcare. Mai tîrziu, cînd aproape ne împrietenisem, mi-a mărturisit că neaşteptata sinceritate a răspunsului meu îi curmase respiraţia, fi vorbii atunci de Mihail. I se deschise pofta. Si. din acea zi. spiritul regretatului meu prieten *ne* înlesni o rapidă înţelegere mutuală. Dar, vai! izbucni războiul şi moş Popa muri de tifos exantematic, în timp ce mă aflam în Elveţia.

N-a.ş putea spune, dacă omul acesta m-a iubit, nici dacă iubea cîtuşi de puţin. Dar dacă *dragostea* înseamnă *înţelegerea* supremă o existenţei, cu siguranţă că a fost un îndrăgostit lotrii.

Moş Popa îşi îngropase adevăratul nume, a doua zi după ce-şi luase doctoratul în matematici şi venise la Brăila, ca să care saci ut spinare. De ce? Nu l-am întrebat niciodată şi nici ri-a adus vorba. IVIi-a vorbit, in schimb, de legi care eirmuiese viaţa omului, robit da Frumos şi înţelesei că simţise nevoia imperioasa de a se supune acestor legi.

Moş Popa este acela care mi-a infiltrat dezgustul de a scrie romane. încă de la acea vîrstă, Preţuia atît de puţine cărţi şi scriitori. încît mă ruşinai. Pentru el. nouă zecimi din ceea ce era categorisii..opere *de artă*”, erau doar „flecăreală” şi „negustorie”.

Cu aceeaşi asprime judeca toate celelalte pretinse „valori” umane.

Dar-, celor pe care le preţuia, le dăruise toată viaţa sa. Şi aici voiam să ajung. Moş Popa îmi spunea cu dreptate:

- Viaţa este alcătuită din două părţi: *Frumos* şi *Urît*. Ultimul a înghiţit aproape toată omenirea, deoarece nu cere miului nimic. 101 işi permite totul, pentru că nedreptatea este elementul său. Pe cînd Frumosul este perfecţiunea, nu-i poţi *eproşa nimic, piscul vieţii omeneşti. Este firesc, deci. ca cei atins de acest har să nu-şi mai. iubească hîrca păcătoasă. Şi. bineînţeles, un atare om se va trezi total dezarmat în faţa celuilalt om. De aici suferinţa.

lata ce lci de oameni am cunoscut, la sfîrşitul ultimii iui secol şi care a fost şcoala mea. Viaţa acestor oameniera pe măsura, celei a creatorilor de artă din acelaşi neam. Demni, unii [aţă de ceilalţi. între artist şi admiratorul său nevoiaş, legături indivizibile închegau o credinţă comună, care înălţa cît mai sus posibil devotament ut amîndorura. Un Beethoven spunea: „aţii*? -vreme cît voi avea un ban în buzunar, nici unul dintre prietenii mei nu va muri de foame.” Şi cind Tolstoi, octogenar, fugea din căminul său putrezit de îmbuibare şi se ducea să moară într-o izbă, toată omenirea de „moşi Popa”, mari şi mici, risipită pe întreg pămîntul,.ştia pentru ce şi pentru cine făcuse legămînt cu sărăcia.

Arta şi artistul erau pe atunci slujitorii unei frumuseţi justi-;iare, care impunea respectul fiinţei omeneşti în faţa josniciei, Je care gemea pămîntul.” 1

Repere bibliografice: *Moş Popa* a fost publicat în revista *Manuscript uni*, VIII. nr. 4 (29), Bucureşti, 1077.

PAGINI DE CĂLĂTORII FRAŢII SĂRACI

Este cel de-al treilea manuscris din perioada genevează. A fost conceput ca un roman-ciclu de proporţii al peregrinărilor sale *în* Egipt, prevăzut să aibe mai multe volume.

Pe-o filă aparte, manuscrisul are indicată schema primului volum, alcătuit din trei părţi, cu un total de zece capitole I

PAGINI DE CĂLĂTORII: *FRAŢII SĂRACI*

Volumul întîi

Partea întîi: *Ab eşalon Dragomanul*

I Debarcarea - Oameni fără noroc - „Hotel de la Poşte”.

II La Winder - Dragomanii - „Mişka” - Ibrahim - „Lume de toată mîna”.

III Negustorul de vechituri - Cerşetorii - Hotelul „La ploşniţa de aur” - Scriitorul.

IV Croeze olandezul - Orbul - Pescuitorul de bureţi - Ilie Motrogan - Vopsitorul de trăsuri.

Partea a doua: *Revoluţionarul I* „Gurghi” - Croitorul - Mitzi italianca - Loteriile - „Cutia de ajutor”.

II Lotul - Trecătorii - Lucrătorii de binale - Familia din Beiruth.

III Sinuciderea - Manifestul - întrunirea - Dezamăgirea.

Partea a treia: *Ar te miza*

I Bambina - La „Alcazar” - Americanul.

II Amantul - Adio „Gurghi” - Vestea tristă.

III Necunoscutul - Matei - Fuga - Epilog.

Manuscrisul are ca semnătură pseudonimul: *Alexe Pribeagu*.

Paginile scrise la Geneva epuizează cam un capitol şi jumătate din partea întîi. Nu există nici o indicaţie, că ar fi avut intenţia de a-l continua. De reţinut, că proiectul acestui roman nu este menţionat nici în discuţiile epistolare cu Romain Rolland, din perioada 1921-1923, referitoare la închegarea *Povestirilor lui Adrian Zografi*.

Manuscrisul *Fraţii săraci* începe cu debarcarea autorului în Alexandria Egiptului, la începutul lui februarie 1907 după „escala” forţată la Neapole, povestită în *Diretissimo*, din volumul *Pescuitorul de bureţi*. (Prima tentativă de a ajunge în Franţa, via Pireu-Marsilia. îmbarcat clandestin, este descoperit şi debarcat forţat la Neapole. O lună de mizerie neagră.) Pachebotul H., care-l aduce de la Neapole, este *Hohenzollern*, al companiei maritime „Norddeutscher Lloyd”, care circula fără oprire pînă la Alexandria. Şi pe acest pachebot de lux, el se strecoară tot fără bilet; descoperit de personalul de bord, este ascuns, hrănit şi transportat „diretissimo da Napoli a Alessandria”, lăsîndu-le la debarcare... bastonul, în semn de amintire recunoscătoare.

Unele capitole ale acestui proiect de roman au fost reluate mai apoi în povestiri de sine stătătoare: *Pescuitorul de bureţi* (scris mai întîi în limba română şi publicat în *Adevărul literar*, 15 iunie 1924); *Mitzi italianca* a devenit O *serată teatrală la Damasc* (apărută în volumul *în lumea Mediteranei - apus de soare*); *Revoluţionarul* (îşi va schimba titlul în *Agitatorul* - proiect anunţat nu o dată lui Rolland şi care avea să-l evoce pe Ştefan Gheorghiu). #

în ce priveşte personajele din *Fraţii săraci* (oameni pe care îi înfrăţeşte această soartă hapsînă, aceeaşi mizerie, în ciuda inimii care se dăruieşte, generoasă), parte din ele vor apare mai tîrziu în scrierile sale. Astfel:

Winder nu este altul decît *Herman Binder*, bătrînul socialist originar din Galaţi, expatriat din cauza prigonirii rasiale. Figura acestui prieten nedespărţit va fi evocată de Panait Istrati în cărţile-: *Trecut şi viitor*, *Familia Perlmntter* şi *în lumea Mediteranei*.

Despre Herman Binder, Istrati scrie şi emoţionantul articol *Mununc „Facla” cit pulne*, publicat în gazeta Iui N. D. Cocea (17 mai 1925) şi care dezvăluie dimensiunile emoţionante ale prieteniei sale cu Binder. în ianuarie 1931, Panait Istrati, împreună eu Bilili şi scriitorul olandez A. M. de Jong, pornesc într-o călătorie în Egipt; el dă de veste lui Herman Binder, care se afla bolnav, bucuros să poată retrăi amintiri duioase din vremea cînd frecventa, împreună cu Mihail, locanta „La Dorobanţul român*4, de pe strada Khandak din Alexandria. Călătoria se ratează: ajuns ia Alexandria, autorităţile îi interzic debarcarea, refulîndu-l *în* Italia, ca „indezirabil politic”.

Ilie Motrogan este ţiganul lăutar, originar din Ploieşti, care cwîta melodii populare româneşti (în special *Ciocârlia*) în circiuma lui moş Binder, pînă noaptea tîrziu, spre zori, neîntrecut în arta de-a improviza. Şi el era. un fugărit de huligani şi se refugiase la Alexandria, devenind o celebritate pînă şi printre arabi (vezi voi. *Familia Perlmiitter*).

„Curghi” este numele „arab” al lui Ştefan Gheorghiu. Amîn-doî petrec, la Alexandria, iarna Iui 1912. Gheorghiu venise să-şi îngrijească sănătatea. Banii promişi din ţară nevenind,, se ratează totul şi este obligat să se întoarcă acasă, cu peripeţii, (Dardanelele menise, din cauza războiului ruso-turc.) Drama acestei şederi la Alexandria este descrisă de Panait Istrati în gazeta *Tribuna transporturilor* (6 martie 1915), Ia un an de Ia moartea lui Ştefan Gheorghiu *.

Numele „Gurghi” i-l dase un băieţandru arab, Ibrahim, angajat la prăvălia lui Binder şi care nu putuse rosti cuvîntul „Gheorghiu”.

Se ştie că hotărîrea de-a scrie o carte despre Ştefan Gheorghiu a fost o veche dorinţă a iui Panait Istrati. A scris în

ţară, celor ce l-au cunoscut, să adune material documentar, însărcinîndu-.s-e cu cheltuiala editării acestei cărţi. „Beneficiul net - scria ei (în 1925) - va fi vărsat *în întregime* unui fond de ajutorare a clasei muncitoare; sper să adun sumele necesare, ca să fac la ---

1 Vezi şi voi. *Panait Istrati*: *Cum am devenit scriitor*, Ser;, a românesc, Cfaiova, 1981, (pp. 143-164: *Dramă cu un prieten revoluţionar*,)

1 Uiiiiii. apoi aiurea, ospătăriL populare, unde.; săgăsească hrana şi adăpost aceia care mai sînt şi azi pe drumuri, aşa cum ani fost eu pînă mai ieri!” .

Dar cartea *Agitatorul*, ca şi *Mama* - mereu prezente în proiectele sale - au rămas nescrise, din cauza morţii sale premature.

:

Repere bibliografice; *Fraţii săraci* a fost publicat în revista *Manuscriptum*, VI, nr. 3(20), Bucureşti. 1975.

SILUETE ROMÂNE D$ RĂZBOI EVADATUL DE PESTE RHIN

Către sfîrşitul anului 1918-, Panait Istrati găseşte de lucru în uzina de muniţiuni Picard-PIctet, din Geneva. în orele de răgaz, cutreieră străzile oraşului, în căutarea unei inimi de prieten, care să-i îndulcească amărăciunea unei singurătăţi istovitoare, dublată de-o existenţă ca vai-de-lume... întîmplarea face ca într-o. *zi* să întâlnească un roman, care evadase din lagărul de prizonieri de la Miinchen. Vederea a „două depărtate braţe romaneştii care au înfruntat,.groaza morţii”, în lupta nebună cu valurile IMduului spre..malul eliberator” al Elveţiei, îl impresionează pînă la lacrimi. Şi amîndoi se înfrăţesc în suferinţă şi în dorul de patria îndepărtată.

Evadatul de peste Rhin este istorisirea acestei întâlniri scrisă ii intenţia de a o publica într-un ziar. Proiectul nu s-a realizat, rrebuie însă reţinută intenţia lui Panail Istrati de a-şi continua ictivitatea de publicist şi dincolo de hotarele patriei.

Deşi nu avem de-a ta.ee cu o povestire de proporţii, spiritul siratian de observaţie, de descripţie a figurilor omeneşti, de uhliniere n esenţialului se.face simţii cu prisosinţă în epopeea *Evadatului de peste Rhin*. Şi poate că, evocîrid dorul' ţăranului înstrăinat, din Slătioara, după fluieraşi! 1 de soc şi Valea

Oltului, inima lui Panait Istrati va î'i /burat spre meleagurile copilăriei, la. Baldovineşti. unde i-a legănat fluierul lui moş Dumitru şi priveliştea fără seamăn a Dunării mult iubite.

Repere bibliografice: *Evadatul de peste Rhin* a iost publicai în revista *Analele Brăilei*, nr. 3, decembrie.1971.

Apariţia *Chirci Chiralina* în revista Europe (15 august 1923) nu schimbă condiţia socială a lui Panait Istrati, obligat să continue lupta pentru, existenţă. In toamna aceluiaşi an şi în pofida felicitărilor din partea unor oameni, demni de stimă”, el practică meseria de zugrav la Paris.

într-o scrisoare adresată lui Romain Rolla&d (28 august 1923). el reconstituie împrejurarea:

.....de cînd m-am înapoiat, acum zece zi le la Paris1, eu nu încetez să mă urc zilnic pe o scară de zugrav, înaltă de opt metri. Si în fiecare zi. timp de zece ore in şir, cîrpăcesc şi spoiesc pereţii liceului „Saint-Louis”, din bulevardul Saint-Germain hr. 44, ca să-mi cîştig cei treizeci şi doi de franci şi cincizeci de centime.

Tovarăşii mei de lucru habar n-au de dubla mea identitate. Dimpotrivă, sînt îndreptăţit să cred că ei mă'dispreţuiesc, vă-zîrîdu-mă la birtul nostru,- mulţuminciu-mă cu o..zeama” de douăzeci şi cinci de centime şi o bucăţică de carne de vacă (mai degrabă de drac împieliţat), de un franc, şi atît de tare ca toată după-amiaza suflu;ca un şarpe-boa,- care ar Ci înghiţit un crocodil. Tovarăşii mei mă dispreţuiesc, dar ii leii; ei nu cunosc de ce fac această economie crîncenă (...) Sudoarea frunţii mele o trimit în Alsacia”

Pe acest şantier, el are o convorbire cu „contrometrul” Bouvet, pe tema: „dezrobirea omului de sub jugul emulaişi „concursul” artelor şi al artiştilor care trebuie să fie „un factor de progres, un preot voluptuos al bucuriilor ele mîine”. în verbele lui Bouvet, putem de'scrifra anticipată însăşi credinţa lui Panait Istrati despre rolul artelor şi artiştilor, în făurirea une omeniri mai bune şi pe care el o va dezbate în tulburătoarea conferinţă-confesiune *Artele si umanitatea de azi*” (februarie L932).

Această „secvenţă” a biografiei sale. Panait Istrati o aşterne pe hîrtie, doi ani mai tîrziu. Manuscrisul, in limba romană,

este datat 25 martie 1925. Originalul se alia în arhiva soţiei scriitorului.

Repere bibliografice: *La un ^raceord*" a fost publicat post-mortem. în revista *Cruciada românismului*. 25 decembrie 1935.

} De ia Saint-Malo, unde practicase fotografia ambulantă. - La Masevaux, unde se afla - prietena sa Anna Munsch, cu care se căsătoreşte în vara anului 1924.

BJHLIOORAFIA OF EHEI. LIII PANAIT ISTRATI

I. ÎN LIMBA FRANCEZA

a, La editura „Rieder”, colecţia „Prozatori francezi contemporani”:

Les recits d'Aărien Zograffi

Kyra Kyralina, Paris, 1924 (Prefaţă: *Un Gorki halcanique* de Romain Rolland). *Oncle Angliei*, Paris, 1924.

Les *Haidoucs*: I. *Presentatîons des Haidoucs*, Paris, Î925, Les *Haidoucs*: II. *Domnitza de Snagov*, Paris, 1926.

Enfance d'Adrien Zograffi. *Codine*, Paris, 1926.

Adolescence d'Adricn Zograffi Mikhail, Paris, 1927.

Vers Vautre Flamme

Apres seize mois dans l'URSS, Paris, 1929.

Vie d'Adrien Zograffi ha maison Thuringer, Paris, 1933.

Le Bureau de Placenient, Paris, 1933.

Medii erranee - *lever du soleil*, Paris, 1934.

Mediierranee - *coucher*, *du soleil*, Paris, 1935.

Le Pecheur d'eponges. (pages autobiographiques), Paris, 1J30, *Tsatsa Minnk®*» Paris, 1931.

~ b. La alte edituri;

La Familie Perlmutter, Paris, Librairie Galii mar d-NRF, 1927, (în colaborare cu Josue Jehouda). *Isaac*, *le tresseur de fii de fer*, Strasbourg, Joscph Heissler librairie, 1927,

Le refrain de Iu Fosse (*Nerrantsoula*), Paris, Grasset, 1927, (Prezentare: Apostolis Monastiriety).

Mes Departs, (pages autobiographiques), Paris, Librairie Galli-mard-NRF, 1928.

Les Chardons du Bărăgan, Paris, Bernard Grasset editeur, 1928.

Paur avoir aime la terre. Paris, Editions Denbel et Steele, 1930. (Cu un frontispiciu de Jean Tex cier.)

En Egypte, Paris, Editions des Cahiers libres, 1931, c. Retipăriri (1968-1983):

Oeuvres de Panait Istrati. *II*. *La jevnesse d'Adrien Zograffi* (*Kyra Kyralina*, *Oncle Angliei*, *Presentation des Haidoucs*, *Domnitza de Snagov*), Paris, Gallimard, 1968, (Prefaţă: *Joseph Kessel*); ediţia a II-a, 1978.

Oeuvres de Panait Istrati II *La jeunesse d'Adrien Zograffi* (*Codine*, *Mikha'il*, *Mes Departs*, *Le Pecheur d'eponges*), Paris, Gallimard, 1968; ediţia a II-a, 1978.

Oeuvres de Panait Istrati III. *Vie d'Adrien Zograffi* (*La Maison Thuringer*, *Le Bureau de Placement*, *Mediterranee-lever du soleil*, *Mediterranee-coucher du soleil*), Paris, Gallimard, 1969.

Oeuvres de Panait Istrati. *IV*. *Les Chardons du Bărăgan* (*Tsatsa Minnka*, *Nerrantsoula*, *La Familie Perlmutter*, *Pour avoir aime la terre*, *Confiance*), Paris, Gallimard, 1970.

Les Chardons du Bărăgan, Paris, editions Grasset-Fasquelle, coilection „Diamant”, 1972.

Les Chardons du Bărăgan, Paris-Geneve, Editions Famot-Francois Beuval, 1974.

Vers Vautre flamme. *Apres seize mois dans VURSS*, Paris, Union generale d'editions, coilection 10/18, 1980. *Kyra Kyr alina*, Paris, Gallimard, 1980, coilection „Folio”. *Oncle Anghel*, Paris, Gallimard, 1981, coilection „Folio”.

Presentations des Haidoucs, Paris-, 1033, collection..Foli01. „Folio”.

Domiiitza de Snagov, Paris, Gallimard,” 1933, coîectidn Folio”.

ii. In limba româna:

a. Ediţii de autor:

Trecui si viitor (pagini autobiografice). Bucureşti, editor;;..Renaşterea', 1925.

Moş Angliei, Bucureşti, editura „Renaşterea”, 1925.

Ţaţa Mi nea. Bucureşti, editura „Eminescu”, 1931.

Casa Thuringer (Viaţa lui Adrian Zografi), Bucureşti, editura „Cartea românească”, 1933. *Biroul de plasare* (Viaţa lui Adrian Zografi), Bucureşti, editura

„Cartea românească'„, 1934. *Chira Chir aii na*. Bucureşti, editura Ig. Hertz, 1934, colecţia..15 lei”. *Codin*, Bucureşti, editura Ig. Hertz, 1935, colecţia „Akademos”.

(*Prefaţă*: *Panait Istrati a plecat*, *opera sa a rămas* de Ion Minulescu)

hi lumea Mediteranei - *apus de soare*, Bucureşti, editura Cartea r o mâ n ească'' 1936.

La stăpîn, pagini autobiografice, Bucureşti, editura..Cartea românească”, 1940.

b. Retipăriri (1943-1982)

Pescuitorul de bureţi, Bucureşti, editura „Dacia” (f. a.). *Chira Chiralina*, Bucureşti, editura „Vremea”, 1943. *Chira Chiralina*, *şi alte povestiri*, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1957. (Prefaţă: *Un artist pasionat* - *Panait Istrati* de Ion Roman.)

Chira Chir alina (*Moş Anghel*, *Ciulinii Bărăganului*), Bucureşti, Editura pentru literatură, 1962, (Prefaţă: Al. Oprea.) *Ţaţa Minca*, în voi. *Neranţula*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1971, colecţia „Romanul de dragoste”, (pp. 161-199). *Moş Anghel*, în voi. *Ciulinii Bărăganului*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1972. Biblioteca şcolarului. (Antologie şi prefaţă de Al. Hanţă.)

„*Căpitan^ Mavromati*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1974. colecţia „Biblioteca pentru toţi copiii”. (Cuvînt înainte cie *Boris Buzilă*.)

Cum am. *devenit scriitor* (Reconstituire pe bază de texte autobiografice, alese, traduse şi adnotate de Alexandru Talex), Craiova» editura „Scrisul românesc”, 1981.

Chira Chiralina (*Moş Anghel*, *La stâpîn*, *Cod/m*, *Pescuitorul de IntreiL Ţaţa Minca*), Bucureşti. Editura Minerva, 1902.

AI..KX ANORU TAL MX